

NAŠI ZAPISKI.

SOCIALNA REVIIJA.

Št. 8-9. (Avg.-Sept.)

LETO IX.

VSEBINA :

UVODNIK. — *DR. H. TUMA*: JUGOSLOVANSKI IN BALKANSKI PROBLEM. — *DR. V. ADLER*: RAZMERJE NEMŠKE SOCIALNE DEMOKRACIJE NAPRAM BRATSKIM STRANKAM V AVSTRIJI. — *VLADIMIR KNAFLIČ*: ŠE ENKRAT: NARODNI RADIKALIZEM, SOCIALIZEM IN DRUGO. — *J. KITEK*: NAŠE RAZUMNIŠTVO IN SOCIALIZEM. — *PREGLED*: ŠOLSTVO. — ZADRUŽNIŠTVO. — SOCIALNI. — POLITIČNI. — KULTURNI. — NAČRTI — — IN PREDLOGI. — DOŠLE KNJIGE. — —

UREDNIK IN IZDAJATELJ : Dr. ANT. DERMOTA V GORICI.

- - - LASTNIK : KONZORCIJ NAŠIH ZAPISKOV. - - -

V GORICI 1912.

TISKA : „GORIŠKA TISKARNA“ A. GABRŠČEK.

Naši Zapiski izhajajo vsakega 1.
v mesecu.

Naročnina : Za Avstro - Ogrsko
za vse leto 5 K s poštnino vred,
za pol leta in za četrť leta so-
razmerno ; za Nemčijo 5 K 80 v.,
za ostale države 6 K 40 v. —
Posamezna številka 42 v.

Rokopisi in časopisi v zameno
naj se pošiljajo na uredništvo,
naročnina in reklamacije pa na
upravo Naših Zapiskov v Gorici.

Čitateljem „Naših Zapiskov“

uljudno priporočam svojo knjigoveznico za vsako-
vrstna naročila v mojo stroko spadajočih del. —
Izdelujem tudi vsakemu ukusu ugajajoče okvirje
za podobe i. t. d., ter jamčim za solidno in točno
----- postrežbo po zmernih cenah. -----

Anton Zupančič,
knjigovez,
Ljubljana, Slomškova ul. 31.

V Gorici, 22. VIII. 1912.

Vsako poletje — v dobi političnih počitnic — pregledata naši meščanski stranki vrste hrabrih svojih privržencev in preiščeta slabine in vrline svojih pozicij. Na teh kontrolnih zborih se zbirajo katoliški in liberalni vojščaki, da dokumentirajo svojo zvestobo. Od Marijine device pa do Orla, od Sokola pa do narodnega socialca — vse, kar je vmes in zraven, nastopa na teh shodih. Od časa do časa so parade tudi večje, imenitnejše in slovesnejše — osobito, kadar se bližajo kakšne važne volitve in je treba preizkusiti, ali funkcionira aparat še zanesljivo.

Letos na Kranjskem ne pričakujemo izvenrednih političnih dogodkov; zato ni bilo treba velikih in sijajnih inscenacij. Priprave se vrše samo za dopolnilne volitve v Ljubljani za deželni zbor. Kdo bi se tedaj napejal, če potrebno ni? Pameten človek inrati svoje sile za hujše čase. Za sedaj torej zadoščajo kontrolni shodi po deželi in v glavnem mestu. To tudi manj stane — moment, ki ga ne smemo zaničevati v času obče denarne krize.

V teh prireditvah se kaže, kako si predstavljata naši meščanski stranki t. zv. drobno delo med narodom. In tu se lahko precej pripomni, da je to delo v zadnjih časih začelo postajati vedno bolj plitko in površno. Vse ostaja le na zunanosti; glavna stvar je oblika, vsebina je postranska. Zato tudi obe stranki v svojem medsebojnem vojskovanju sedaj najbolj operirata z Orli in Sokoli; ti dve četi sta njuno jedro. Svoj pomen ima gotovo i to; vendar pa se moramo vprašati, če ni to znamenje dekadence? Znak bolehavosti se nam zdi, da se v naši javnosti, zlasti v časopisju, dobi toliko časa in prostora, da se lahko tako na dolgo in široko razpravlja in zabavlja zaradi teh lokalnih strankarskih prireditev. Vse javno življenje, ki ga vodita naši meščanski stranki, je okuženo, nezdravo. Zdi se, da je politično telo, ki ga imenujemo v celoti slovenski narod, bolešno aficirano, a da ni nikogar tu, ker so šli voditelji na politične počitnice, da bi napravil pravilno

diagnozo in povedal, kaj je slovenskemu narodu. Ali si narod res ne more prepovedati, da packajo okrog njega razni padarji Štefetove, Terseglavove, Ribnikarjeve ... sorte? Saj ga še specialisti-voditelji ne morejo izkurirati, — pa naj zaupa političnim padarjem in homeopatom?

V resnici se zdi, da se je politično življenje in naziranje naših meščanskih strank razdrobilo na kosce, in da nihče več ne ve za vodilno idejo. Izgubili so cilj, izgrešili so pot — in tako tavajo slepo skozi dan in noč. In slovenski narod mora za njimi!

Res čudna so pota božje previdnosti ...

DR. H. TUMA:

Jugoslovanski in Balkanski problem.

Dokler v Evropi francoska revolucija 1789 leta ni pretrgala absolutne moči države in ni nastopila zavest ljudstva ene kulture in enega stremljenja kot narod, tudi ni bilo mogoče govoriti o stremljenju ljudstva, ki bi presegalo meje države, ki bi se javilo izven državne volje ali celo proti isti. Nastop francoskega ljudstva kot ena kulturna in politična celota preko državnih mej in državne organizacije kot narod, je nov fenomen v zgodovini razvoja človeštva, je nov socijologičen pojav v smeri napredka človeške družbe. Le v tem pomenu smemo rabiti pojem narod, ako hočemo prav razumeti vse dogodke, ki so se vršili po francoski revoluciji v kulturnih državah. Na pojmu narod je odločujoči znak: volja ljudstva kot celote, cilj in smer, ki sta neobhodno združena z voljo. Poleg tega ljudskopsihologičnega pojava nastopi kot substrat te celote, narodnost, t. j. skupnost lastnosti plemenske, obraz življenja, navade, šege in kot glavnim vnanjim izrazom enakega mišljenja v skupnem jeziku. Narodnost je v tem oziru nekaj konkretnega, danega na gotovem prostoru, pod gotovim podnebjem, gospodarskimi odnošaji in v tisočletnem sožitju. Narodnost je poleg naroda kot eminentno političnega pojava, nositeljica kulture. Politika je stremljenje po moči, torej predvsem viden izraz enotne volje. Dokler ne pride do stremljenja po moči, toliko časa tudi ne more biti govora o narodu kot socijologičnem elementu, ki ima nastopiti poleg socijologičnega elementa države in preko njega. Kakor je podlaga vsaki moči pri pojedinem človeku krepko telo, produkt dela in živeža, tako je pri organizmu ljudi podlaga ekonomično

delo in pridobivanje, zaraditega je vsakega narodu predpogoj moči ekonomični razvoj. Kakor krepkemu životu in čustvu moči sledi stremljenje po širšem boljšem življenju, tako mora slediti krepkemu ekonomičnemu razvoju naroda močnejše stremljenje po višji kulturi, t. j. po dvignitvi in razširitvi narodnosti.

Narodna ideja, vzrojena iz krvi francozke revolucije, morala je dobiti po prirodnem razvoju človeštva tal pri vseh kulturnih ljudstvih v Evropi in morala se je javiti tudi med našim malim zapuščenim ljudstvom slovenskim. Slovenci smo bili takrat, ko je francozki narod zmagonosno nastopal proti celi Evropi, pastirsko in poljedelsko ljudstvo tlačanov, pod oblastjo tujih fevdalcev, brez lastne obrti in trgovine, brez lastne inteligence. Kar je nadarjenih umov izhajalo iz tal našega ljudstva, množilo je le moč sosedov Nemcev in Italijanov. Ko je veliki Napoleon ustvaril Ilirijo ter jo zarinil namenoma kakor klin med romanskim in germanskim svetom, takrat ga je umel le malokdo na Slovenskem, med njimi Vodnik, ki nam je zapel krasno odo: »Napoleon reče: Ilirija vstan!« Šele ko se je narodna ideja vsled napoleonskih vojsk in osvoboditve Nemčije razširjala tudi med razumniki naših krajev, mogel se je razviti iz tega Ilirizem. Naravno je bilo, da so začutili inteligentje, katere je objel duh novega stoletja, vso zaostalost in zapuščenost slovenskega poljedelskega in pastirskega ljudstva, brez srednjega in vladujočega stanu, brez zgodovine in brez cilja za bodočnost. V tem čustvu šibkosti morala jim je priti kot rešilna ideja, ideja ilirizma, t. j. stremljenje po združitvi s hrvatskim plemenom, ki je zasedlo s Slovenci vred predele nekdanje močne Ilirije, tekmovalke ob Adriji z Rimom. Ideja ilirizma predstavlja spojitev slovenskega ljudstva in podreditev istega pod močnejšo skupino hrvatsko, slavne zgodovine, svojega plemstva in svoje državne organizacije v banstvu. Kakor je narodna ideja oživela vse dele hrvatskega ljudstva v Banovini, Primorju in Dalmaciji, kakor mu je dajala smer v združitvi na prostorih stare Ilirije, tako je bilo naravno, da se je temu silnemu stremljenju morala podrediti zavest osamelosti inteligentov slovenskega ljudstva z željo, postati s hrvatskim narodom ena celota. Od tega izšla je misel po skupnem jeziku, skupnem kulturnem delu in po politični celoti. Stremljenje podrejanja izvira iz zavesti šibkosti. Javi se odločneje, kedar vidimo silnejši nastop sosedu, ali kedar posebno začutimo lastno osamelost. Tako je dr. Tavčar še l. 1893 ob Gunduličevi slavnosti v Dubrovniku izrekel: »Slovenci se moramo pohrvatiti, ako nečemo, da nas

germanizirajo.« Proti temu stremljenju podrejanja in zatajevanja lastne narodnosti stoji pesnik France Prešeren, predstavitelj zavesti individualnosti slovenske narodnosti. Začutil je v sebi moč kulturne individualnosti slovenskega ljudstva po plemenu, šegi, navadah, sožitju in jeziku, ter vstvaril slovensko literaturo, dokaz narodnostne samostojnosti. Vsako odrekanje in podrejanje lastni individualiteti je protivno bistvu narodne ideje in ker nam nastop le-te pomeni razvoj in napredek človeške družbe, je moral tudi ilirizem ostati efemeran pojav, ki ni zapustil v slovenskem ljudstvu skoraj nobenega sledu. Slovenska narodnost pa se je od Prešerna naprej krepko razvijala in stoji danes kot enako vreden činitelj poleg hrvaškega.

Leta 1848 padla je spona tlačanstva med Slovenci. Naš poljedelski-pastirski rod dobil je svojo ekonomično in politično prostost. Leto 1860. poklicalo ga je na parlamentarno, konstitucionalno delo, leto 1867. je ločilo slovensko ljudstvo od hrvaškega po politični državni meji. Politično delo osredotočilo je pogled zastopnikov, inteligentov slovenskega ljudstva na konkretne probleme v tostranski državi in kronovinah, v katerih prebiva slovensko ljudstvo. Šibkost slovenskih in slovanskih zastopnikov v državnem zboru je sicer dvignila pogled slovanskih politikov po pomoči, zato nastopi panslavistična ideja, želja po združitvi in okrejitvi vseh slovanskih narodov v odporu proti nemškemu navalu. Jugoslovanska ideja med Slovenci je stopila v ozadje. Kakor je bila ideja ilirizma neplodna, tako in še bolj morala je biti brezuspešna nekonkretna vseslovanska ideja, zato ni mogla najti tal. Vse politično delo se je osredotočilo v posameznih osebnostih, ki so se potezale za bližnjimi konkretnimi cilji in to tembolj, ker ljudstvo samo ni poznalo strankarskega političnega življenja, ljudstvo v veliki masi ni bilo deležno političnega dela.

Šele po letih 1890. in naprej tvorile so se med Slovenci politične stranke, ki temelje v širokih ljudskih slojih in šele s izrazitim nastopom klerikalne, narodno-napredne in socijal-demokratske stranke smemo govoriti o samostojnem političnem življenju ljudstva. Cilji istega postajajo konkretni in jela je nastopati zavest — ene narodne celote. Slovensko ljudstvo brez zgodovinskih spominov ni imelo nikdar zavesti celote in ednote, šele s strankarsko organizacijo postavilo si je cilj narodne avtonomije. Vendar je še danes to stremljenje ob razcepljenosti Slovencev po kronovinah Koroški, Štajerski, Kranjski, Goriški in Istriji, le šibko in zato

tudi ni v političnem življenju večjega uvaževanja deležno. Poleg ideje avtonomije morala je pri Slovencih nastopiti vspešno ideja po višji organski združitvi, t. j. z drugimi avtonomnimi narodnimi skupinami, ki imajo na enem prostoru na podlagi skupne kulture iste ekonomične in kulturne interese in se dajo uresničiti le v večji organski družbi. Tako je postala jugoslovanska ideja nekaj konkretnega in dobila izraz v jugoslovanski konferenci socialnodemokratske stranke dne 21. in 22. novembra 1909. v Ljubljani in prvi social-demokratski balkanski konferenci dne 7. do 9. januarja 1910. v Belemgradu. Na teh konferencah postavila se je politična stranka slovenskega delavstva vseh narodnosti balkanskega teritorija na stališče politične in gospodarske enote in celote.

Ako hočemo razumeti realnost jugoslovanske ideje, izvršljivost te ideje v bližnji bodočnosti, moramo se na kratko ozreti na realno podlago, t. j. na geografični položaj, na zgodovino, na etnografijo, na jezik, na ekonomijo, na državni in družabni sestav, na kulturno stanje in politično strankarsko grupiranje. Šele iz te konkretne podlage smemo sklepati na mogočest skupnega cilja, in iz tega skupnega dela.

Ozemlje, na katero se nanaša jugoslovanska ideja, je balkanski polotok, ako vštetejemo temu tudi prostor med Dravo in Savo, t. j. tla, na katerih prebivajo Hrvatje in Slovenci. Balkanski polotok nosi očitno značaj treh skupnih delov, ki so Ilirija, Srbija in Bulgarija. Prva sega od izvira Drave in Save v Julijskih Alpah preko Krasa čez Bosno, Dalmacijo, Hercegovino, Črnogoro, Albanijo do Tesalije; druga obsega kraljevino Srbsko, staro Srbijo in Macedonijo; tretja Bulgarsko ta- in onkraj Balkana in Tracijo. Geografičen znak prve skupine tvore gorovja: Julijske Alpe, Kras, Dinarske in Albanske Alpe, ki kulminirajo v Triglavu 2864 m, v Dormitorju 2528 m, v Jablanici 2282 m v južni Albaniji nad Ohridskim jezerom. S Pindom z vršcem Samarin 2574 m prestopijo v severno Grčijo. Vštric njega orjaški samostojni stožec tik ob morju dviga se Olimp 2985 m, drugi najvišji vrh Balkanskega polotoka. Na Pindu prebivajo Cincari ali Vlasi. Geografični znak druge skupine je gorovje Srbske in gorovje Macedonije s plodnimi dolinami, ki se iztekajo na sever v Dunavo in na jug v Egejsko morje. Geografični znak tretje skupine je Balkan ali Stara Planina, ki deli Bulgarijo visečo na sever proti Donavi in Rumelijo in Tracijo, visečo na jug proti Egejskemu in Črnemu morju. Od severnih Albanskih Alp zavije od

zapada proti vzhodu visok greben Šarplanine, ki kulminira v Ljubotrnju 3050 m, najvišji vrh Balkanskega polotoka ter odpada v podolje Morave in Vardarja. Onkraj tega podolja v prvotni smeri proti vzhodu dvigne se Osigova Planina v Rujan do 2243 m, ki odpada v dolino Strume. Strmo nad njo se dviga Rila Planina (Jelenji vrh 2731 m), ki kulminira v Musali 2925 m ter zavije proti jugovzhodu, ves greben imenovan Rodopi, naseljeni po Bulgarih mohamedancih, imenovani Pomaci. Donavsko iztočno dolino, t. j. Rumunsko in Severno Bulgarsko objemajo v odprtem polukrogu Transilvanske Alpe in Stara Planina in Balkan, ki kulminira v Mazalatu 2278 m, ter zavije naravnost proti vzhodu. Stara Planina ločena je od Rodopov po podolji Iskra in Marice v smeri od severozahoda na jugovzhod. Ves Balkanski polotok je tako presečen po Šarplanini, Osigovi Planini, Rila Planini in Balkanu od zahoda na vzhod v dva dela. Greben je pretrgan v podolju Morava-Vardar in Iskra-Marica s prehodi čez Kumanovo in Ihtiman. Albanski greben presečen je le v globokem a neprometnem koritu Drina, ki se izteka ob Skadrskem jezeru v Jadransko morje.

Podolje Morave do Belgrada in Vardarja do Soluna tvori veliko prometno pot iz Podunavja t. j. iz Avstrije in Ogrske do Egejskega morja, Malo Azijo, Egiptet in Orijent; podolje Morave, Nišave, Iskra in Marice tvori še imenitnejšo prometno pot preko Avstrije iz srednje in zapadne Evrope v Orijent.

Po dolini rečice Lepenac, ki se izliva pri Skoplju v Vardar, proti severu preide se v dolino Sitnice na Kosovo Polje, odkoder vedejo prometna pota po Moravi, Labu in Ibru na sever ter na zapad proti severni Albaniji. Iz Kosovega Polja gre pot čez Mitrovico in čez Novi Pazar na gozdnato planoto Bosne. Zato je planota bosenska postala za Avstrijsko ogrsko monarhijo življenske važnosti za pristop na Balkan, na Solun in na Orijent, enake življenske važnosti Kosovo Polje za Srbijo za pristop v Macedonijo in Solun. Kakor je Kosovo Polje središče ilirske, srbske in macedonske skupine, tako je dolina gornjega Iskra pri Sofiji središče skrbske in bulgarske skupine. Pristop od Iskra čez Balkan v dolino Marico je življenske važnosti za Bulgarijo.

Balkanski polotok je danes v večjem delu v posesti slovan-
skih plemen: Srbov, Bulgarov, Hrvatov in Slovencev. Kedaj so se ta plemena naselila, zgodovina ne more konstatirati. Zgodovina sicer piše na podlagi poročil grških pisateljev, da so prišle na Balkanski polotok za časa preseljevanja ljudstev bojne

čete ena za drugo in naposled bojna četa Hrvatov in Srbov okoli 600 p. K. Za Slovence pa se zopet poroča, da so se naselili po odhodu Longobardov v Italijo, kar vse ne more odgovarjati istini. Tudi Slovenci, ki so prišli po viru Jornandesa pred 600, morali so biti le bojna četa, ki je silila preko gozdnatih alpskih krajev proti bogati in gorki Italiji. Menda dobimo sledove te bojne čete v benečanski Sloveniji, kjer tip prebivalstva kaže na Srbe in tudi jezik spominja nanje. Le te čete bile so bojevite ter je njih nastop moral biti čuten za Gorenjo Italijo, kamor je segala Bizantinska država. Ves slovanski rod v Alpah in na Balkanu bil je do nedavno ali je še pastirski. Ni misliti, da so bili vsi ti kraji preje neobljudeni in da jih je zasedel miren pastirski rod brez boja in orožja. Alpe in Balkan so morali biti obljudeni že davno pred prihodom onih bojnih čet po pastirskem, slovanskem rodu, preko katerega so se valili naprej Grmani, Tatari, Hrvatje in Srbi. Bojna četa Hrvatov stremila je proti zahodu in morju ter se naselila v Dalmaciji, Srbov v južno Macedonijo k Egejskem morju. Zadnja bojna četa finskih Bolgarov okoli 20.000 bojevnikov zasedla je vzhodni del Balkanskega polotoka.

V Dalmaciji, ki je bila polna kulturnih latinskih središč, so se Hrvati morali najhitreje politično povspeti, zato najdemo ondi mogočno kraljestvo od 823 do 1091 in slavnega Petra Krešimira od 1058 do 1073, ki je bil gospodar vsega hrvatskega Primorja, Posavja, Bosne in Hercegovine. Odtorej spomin na Veliko Hrvatsko.

Bulgari so skoro izginili med številnim slovanskim prebivalstvom in le kratka je bila doba velike Bolgarije pod Šimmom od 892 do 927, ki je segala do Carigrada in obsegala srednji in vzhodni del polotoka. Odtod spomin na Veliko Bulgarsko. Bolgarsko plemstvo bilo je prereditko ter je v medsebojnih bojih izgubilo svojo moč.

Tudi četa Srbov silila je na jug k morju, zato se je njihova država razvijala v Macedoniji. Šele pod Dušanom Silnim leta 1331 do 1355 dosegli so Srbi največjo moč. Srbija je zavladala takrat vso Bolgarijo, Bosno in Hercegovino, tako da je bila ta srbska država največja slovanska država na balkanskem polotoku. Odtod spomin Velesrbije. Zgodovinsko važna je letnica 1219, ko se je pod Sv. Savo ločila pravoslavna cerkev srbska od katoliške hrvatske in zavladala med Hrvati latinica, med Srbi cirilica ob XIV. stoletju, največja zapreka oživotvoritve jugoslovanske ideje. Leta 1389 na Vidov dan padlo je bojevito srbsko

plemstvo na Kosovem Polju. Zgrešeno je zgodovinsko poročilo, da je bila takrat srbska vojska poražena, marveč je bitka ostala neodločena, tako da so krščanje slavili nje zmago v Florenci in v Notredame v Parizu. Dejstvo pa je, da je na Kosovem Polju ostal cvet srbskega vojaštva in je bila od tedaj pot na Balkan prosta turškim četam. Srbska vojska postala je zaveznik Turške. Bitvo pri Nikopolu 1396 odločili so srbski oklopniki v prilog islamu. Še par stoletij so Srbi dajali jedro janičarov ohranivši svojo narodnost (kroničar Paolo Jovio 1531) in najmočnejši turški sultan Selim II. (1566—1574) govoril je rad srbski. Leta 1393 vzeli so Turki glavno trdnjavo Bulgarov v Trnovem, leta 1453 zasedli so Carigrad, 1459 Srbijo, 1463 Bosno in 1482 Hercegovino. Ostali so svobodni v skalovitih, nepristopnih gorah le Srbi Črnogore ter Arnavti pod hrabrim vodjem Škanderbegom. Skoro so sprejeli bosanski plemiči in Arnavti islam. Od te dobe naprej prestal je ves razvoj narodnosti srbske, bulgarske in arnavtske. Črnogorci in Arnavti nadaljevali so divje boje s Turki in med seboj četniško življenje. Srbi selili so se v veliki množini čez Donavo v Slavonijo, Bačko in Banat, tako da živi danes večina Srbov in Hrvatov v Avstriji t. j. 5,700.000. Turki kot vojaško pleme ni znalo podjarmljencem dajati kake kulture, njih vojskovodje razdelili so rodovitni svet med seboj, premaganci služili so jim kot kmetje. Le v gorskih, gozdnatih in pustih krajih je srbski in bulgarski pastir prosto pasel svoje črede. V okrilju pravoslavne cerkve ohranil je svojo pesem in spomine na boje nekdanjih junakov. Ko je pojemala turška sila, se je od juga gor vsiljevala grška kultura in grška cerkev. Leta 1767 je grški patriarh Hilarijon slovesno sežgal srbsko sveto pismo v znamenje, da velja za ves Balkan le ena cerkveno višja oblast. Koncem 18. stoletja bila je Turška na sklonu svoje moči. Prvi so se iznebili iz pod njih jarma Srbi, med katerimi je najživahnije ostalo hrepenenje po svobodi. Od leta 1804 do 1815 izvojevali so si z lastno silo in z diplomatično pomočjo Ruske suvereno knežtvo.

Leta 1870 ustanovil se je po vplivu Ruske Bulgarski eksarhat, samostojna pravoslavna Bulgarska cerkev. S tem pozvali so se Bulgari v politično življenje. Pričeli so nemiri, ki so povzročili turška krvološtva in rusko-turško vojno. Bulgarska postala je 1878 l. svobodna. Avstro-ogrška, kateri bi močna Srbija gradila pot k Egejskemu morju, zasedla je Bosno in Hercegovino. Od teh dob nastopila je važnost slovan-

skega vprašanja za Balkan. Albanija je nominelno pod turškim gospodarstvom, dejanski pa nje rodovi žive staro četniško življenje, dasi dajejo jedro sultanovi armadi.

Balkanski polotok šteje od 19 do 20 milijonov prebivalcev. Turška posest t. j. Tracija, Macedonija, Stara Srbija Albanska in del Tesalije šteje 6,360.000, Bulgarska to- in onstran Balkana 4,592.868, Srbija 2,784.000, Albanska, Bosna in Hercegovina 1.770.000 Črnagora 250.000 Hrvatska Slavonija 2,270.000, Dalmacija 623.000 in Slovenska 1,200.000 prebivalcev.

Macedonija ima od 2,360.000 prebivalcev 52.4% Slovanov, t. j. 1,182.000. Turkov je pol milijona, t. j. 22%, Grkov 230.000, t. j. 10%, Arnavtov 123.000, t. j. 5.7%, Cincarov ali Kuculahov 80.000 ali 3.6%, Židov 70.000 ali 3% in Ciganov 54.000 ali 2.4%. Grki stanujejo v južni Macedoniji. Turki največ po dolnjem Vardarju in ob Egejskem morju, Židje v Solunu.

Tracija šteje 1,000.000 prebivalcev, od katerih je 585.000, t. j. 58% Bulgarov, 253.000 ali 25% Turkov, 120.000 ali 12% Grkov, 30.000 ali 3% Armencev, 15.000 ciganov in 3.500 Arnavtov.

Stara Srbija, ki je bila središče Velike Srbije, šteje 994.000 prebivalcev, od katerih je le 474.000 ali 47.6% Srbov, po večini v severnem delu sandžaka Novi Pazar, 402.000 Arnavtov ali 40.3% na Kosovem Polju in dolini gorenjega Drina, 94.000 ali 9% Turkov.

Albanija šteje 900.000 prebivalcev, od katerih je 535.000 Arnavtov, 190.000 Cincarov, 110.000 Grkov, 22.000 Turkov, 20.000 Srbov, 12.000 ciganov in 6.000 Židov.

Severna Tesalija šteje 66.000 prebivalcev, od katerih je 48.000 Grkov, 8000 Turkov in 8000 Cincarov.

Carigrad šteje 1,000.000 do 1,200.000 prebivalcev, po večini Turki, ostali so Bolgari, Grki in Armenci. Poleg Carigrada so največja mesta Solun, ki ima 120.000 prebivalcev, od katerih je 55.000 židov, 26.000 Turkov, 16.000 Grkov, 10.000 Slovanov, 2.500 Ciganov, ostali so ptujci in Odrin (Adrianopol) s 100.000 prebivalci. Bitolj ali Monastir šteje 37.000 prebivalcev, od katerih je 10.000 Turkov, 10.000 Srbov, 7.000 Cincarov, 6000 židov, 2000 ciganov. Bitolj je kulturno središče Cincarov, romunskega narečja. Skoplje šteje 32.000 prebivalcev, od katerih je 15.000 Turkov, 13.000 Srbov in 2000 ciganov.

Vsa evropska Turčija šteje okoli 2,400.000 Slovanov, 1,500.000 Turkov, 1,100.000 Arnavtov, nekaj čez 500.000 Grkov, 280.000 Cincarov, 80.000 židov, 80.000 ciganov in 80.000 Armencev.

Bulgarska šteje na 4,252.861 prebivalcev, 3,421.141 Bulgarov, 493.313 Turkov okoli Varne, Ruščuka in Šumna. Večino imajo Turki le v tem zadnjem okraju. Ker se Bulgari množe za 21.5%, Turki pa le za 8.8% in se ti deloma tudi izseljujejo, skoro prevlada bulgarsko pleme povsodi. Rumunov je ob Donavi in Dobradži okoli 75.000, Ciganov 80.000, Grkov v južni Bulgariji in ob morju 66.—70.000.

Srbija šteje na 2,784.000 duš preko 90.000 Rumunov v severnozahodnem voglu ob Donavi in 2.000 Arnavtov južno ob Stari Srbiji, v Nišavi prehaja jezik v bulgarski, tako da Bulgari štejejo to ljudstvo za svoje. Srbi smatrajo Macedonske Slovane za Srbe do reke Strume, Bulgari priznavajo Srbe le v Stari Srbiji, Macedonce štejejo zase. Bosna-Hercegovina ima 673.000 pravoslavnih, 548.000 mohamedanskih Srbov in 334.000 katoliških Hrvatov.

Večja slovanska mesta so Sofija 100.000, Belgrad z 80.000 Sarajevo s 50.000 prebivalcev. Največje mesto Arnavtov je Skadar, okoli 30.000 prebivalcev.

Kakor je pestro prebivalstvo po narodnosti, tako je mešano po veroizpovedanju. Turki, večji del Arnavtov, del bosanskih Srbov in bulgarski Pomaci so mohamedanci, okoli 3 $\frac{1}{2}$ milijonov, Bulgari, Srbi, Romuni in Cincari so pravoslavni, okoli 12 milijonov, Hrvatje in Slovenci so katoličani, okoli 4 milijonov, poleg tega je 80.000 židov in toliko Armencev. Po Bulgariji in Traciji je poleg tega okoli 70.000 krščanskih Turkov.

Jedro balkanskega prebivalstva tvorijo po jeziku Srbi s Hrvati, okoli 9 $\frac{1}{2}$ milijonov, po veri pravoslavci.

Jezikovno so si vsa slovanska plemena sorodna. Lahko rečemo, da od benečanske Slovenije čez Kranjsko, Hrvatsko, Bosno, Srbsko, Bulgarijo in Tracijo do Carigrada ni mogoče nikjer točno zaznamovati meje različnega jezika, marveč prehaja jezik polagoma eden v drugega. Filolog dr. Jagić šteje pet narečij: slovensko (kajkavščina), hrvatsko (čakavščina), srbsko (štokavščina), Macedonsko in Bulgarsko. Iz teh narečij razvili so se tri književni jeziki: Slovenski, Srbski in Bulgarski. Južni Macedonci ohranili so nam staroslovenski jezik. Sveto pismo, dar sv. Cirila in Metoda, ni pisano, kakor je trdil filolog dr. Miklošič v jeziku panomskih Slovencev, marveč je kakor prirodno in kakor je filolog dr. Oblak dokazal, jezik slovanskih apostolov samih, t. j. macedonsko narečje v bližini Soluna. Na slovenski jezik je imel močen vpliv nemški od severa, laški od juga in enako na hrvatski. Srbski jezik prejel je mnogo turških izrazov, bulgarski jezik je pa nastal pod vplivom finskega, pozneje s primesi turških besedi ter v novej-

šem času pod močnim vplivom ruskega jezika. Vsa inteligenca bulgarska se je bila izučila v srednjih in visokih šolah na Ruskem. Jezik prostega ljudstva, kjer je čisto ohranjeno, Slovencev, Hrvatov, Srbov, Bulgarov in Macedoncev je v navadnem govoru med seboj lahkoumljiv, jezik inteligenca pa se je oddalil po vplivu nemščine, laščine in ruščine. Močno zapreko tvori različno pismo latinice Slovencev in Hrvatov, cirilice Srbov in Bulgarov.

Gotovo pa je, da je najčistejši, najblagoglasnejši jezik Srbov, katerega govori preko 9.000.000 ljudi.

V splošni omiki stoje najvišje Slovenci, ki imajo le 24% analfabetov, najnižje Turki, Arnavti in Črnogorci, ki jih imajo 96%. Srbi štejejo 76%, Hrvatje 74%, Bulgari 72% analfabetov. Ako vzamemo za primeru najkulturejši slovanski narod Čehe, dobimo tam 4.3% analfabetov. Točne podatke glede elementarne omike imamo le od statističnega urada v Avstriji in primerno od enakega v Bulgariji. Po izkazu za 1910. je ondi

od Bulgarov pisemenih moških	46.85%	ženskih	16.64%
„ Turkov	6.07	„	1.75
„ Grkov	45.27	„	20.95
„ Židov	67.62	„	68.38
„ Rumunov	26.—	„	4.—
„ Arnavtov	26.04	„	30.62

V Turčiji ni govora o šolstvu. Ogromna večina šol je zasebnih. Bulgari vzdržujejo v Macedoniji in Trakiji 870 šol, Srbi 200, Rumuni med Cincari 80, Grki 650, skupaj zasebnih elementarnih šol 1800. Cincari imajo gimnazijo v Bitolju in Janini. Bulgari vzdržujejo 8 gimnazij, med njimi moško in žensko v Solunu, moško v Odrinu in Bitolju, Grki vzdržujejo sedem gimnazij, med njimi v Solunu, Odrinu, Bitolju, Janini, več šol imajo v Carigradu. Srbi vzdržujejo duhovni seminar v Prizrenu. Armeni imajo svoje šole v Carigradu. Zasebne katoliške privatne šole, katere vzdržujejo večinoma redovniki s podporo vnanjih držav, so: v Carigradu, v Solunu in Skadru.

Mlade balkanske države z največjim naporom množe elementarne šole. Na prvem mestu stoji Bulgarija, ki je imela po statistiki 1901. na 3.733.000 prebivalcev 4589 elementarnih šol, (leta 1887. imela jih je le 1008), 45 strokovnih šol, 17 gimnazij, (10 moških, 7 ženskih) in eno visoko šolo.

Srbija imela je na 2.535.000 prebivalcev 1105 elementarnih šol, 15 gimnazij, 6 strokovnih šol in eno univerzo.

Črnagora ima v Cetinji moško in žensko gimnazijo.

Grčija štela je na 2.550.000 prebivalcev 3154 elementarnih šol, 38 gimnazij, 3 strokovne šole in dve visoki šoli.

Rumunija imela je na 5.912.000 prebivalcev 3662 elementarnih šol, 60 gimnazij in dve visoki šoli.

Srbi, Bulgari in Grki pošiljajo mnogo dijakov v inozemstvo, Bulgari posebno na Rusko. Dobe se pa na Dunaju, Berlinu, Parizu in Londonu Bulgari, Srbi, Grki in Rumuni.

Važna kolonija redovnikov je na gori Athos, ki šteje 4500 grških in 5100 slovanskih redovnikov.

*red 5
krona mija*

V ekonomičnem in socialnem oziru stoje najvišje Slovenci, najnižje pa Turki in Arnavti. Arnavti so četniki, ki živijo v medsebojnem boju in s sosedi in smatrajo plen kot pridobitek, lastnega gospodarstva izven pastirstva nimajo. Cincari so v planinah Pinda pastirji, sicer živijo po mestih kot obrtniki in trgovci. So jako plodni, pristopni omiki in posebno sposobni za trgovino. Židje in Armeni se pečajo kakor povsodi s trgovino, prihajajo v poštev itak le v Solunu in Carigradu.

Črnogorci stoje blizu Arnavtov, odkar pa je med njimi moralo prenehati četovanje, se Črnogorci vsled domače revščine izseljujejo deloma v Srbijo, deloma v Ameriko. To velja tudi za Macedonske Slované, ki so po večjem pastirji in poljedelci in so morali vsled četovanja Bulgarov, Srbov in Arnavtov opuščati vedno bolj in bolj svoja polja in se izseljujejo ali pa iščejo po svetu za služka. Bosna in Hercegovina ima še turški fevdalni sistem. Zemlja je po večjem v rokah turških veleposestnikov. Ti štejejo 2.15% prebivalstva kot veleposestniki, 33.45% je samostojnih malih in srednjih posestnikov, 40% je kmetov ali kolonov.

Srbi in Bulgari so po ogromni večini poljedelci v dolinah in nižinah, pastirji po planinah. Bližina Carigrada je ugodno vplivala na razvoj južne Bulgarije in Tracije, odkar živijo svobodno, se še hitreje razvijajo, posebno v dolini Marice in proti Dunavu.

Srbi v Bački in v Banatu, v Slavoniji so poljedelci, med katere se vriva močno veleposestvo madžarsko in židovsko, ki poseduje velik del vsega plodnega površja. Primorje v obrežnih mestih živi od mornarstva, planota je precej gola, po večjem pašniki drobnice. V Traciji, Macedoniji, Tesaliji in Primorju je vinoreja in sadjarstvo. To zadnje je posebno razvito med Bulgari na jugu Balkana.

Slovenci, dasi najnaprednejši med južnimi Slovani, štejejo po statistiki leta 1900. od 1.188.306 prebivalcev 896.000, torej 75% poljedelcev, 159.445 torej 13 $\frac{1}{2}$ % obrtnikov, 42.059 torej 3 $\frac{1}{2}$ % trgovcev in 90.722 ali 8% prostega poklica oziroma inteligence.

Slovenci so torej nad $\frac{3}{4}$ poljedelsko ljudstvo. Ako vzamemo kot merilo Kranjsko, ker so povsodi drugod pomešani z Nemci in Italijani, imamo od poljedelcev 51% malih posestnikov, ki imajo manj nego 5 ha zemlje, nekaj čez 47% srednjih posestnikov do 50 ha. Industrijalnih podjetij ima Kranjsko na paro 87, na plin 3, na elektriko 22, na vodo 1656, od teh 1560 malih obratov, ki nimajo več od 5 delavcev. Malih obratov ima torej Kranjska 88.85%, dočim jih ima Češka le 49.05%, velikih obratov nad 100 delavcev ima Kranjska le 2.10%, dočim jih ima Češka 12%. Iz tega sledi, da imajo Slovenci malo obrt. Karakteristično za Slovence je, da so se med vsemi narodi avstrijskimi najmanj pomnožili. Dočim vsa Slovanska plemena kažejo nad 8% do 14% poviška, Rumuni nad 10%, Nemci nad 8%, Italijani blizo 8%, kažejo Slovenci le 1.37%. Nasprotno znaša prebitek rojstev nad slučajni smrti z Kranjsko nad 10%, za Goriško celo 12%. Na 1000 prebivalcev imajo Slovenci 188 samostojnih gospodarjev, razmerno največ v celi Avstriji, po drugi strani pa imajo najmanj družincetov, t. j. 346 na 1000. Iz teh statističnih podatkov moramo sklepati, da so Slovenci po ogromni večini mali posestnik in mali obrtnik, ki sam gospodari, ves prebitek naraščaja pa se izseljuje. Zato vidimo, da se Trst, Reka in Gradec napolnjujejo s slovenskimi delavci. Le tako razumemo, da je Trst v dobrih 20 letih premenil svoje narodno lice.

Med Jugoslovani in Balkanskimi narodnostmi moramo prištevati Slovincem največje blagostanje. Ker so vsi Jugoslovani poljedelsko in pastirsko ljudstvo, mora služiti za merilo živinoreja. Za Kranjsko pride na vsako posestvo $3\frac{1}{4}$ govedi, $2\frac{1}{4}$ svinje in pol drobnice:

v Bulgariji 2 govedi, pol svinje, 12 drobnice;

v Srbiji nekoliko manj od 2 govedi, ravno toliko svinj in 7 drobnice;

v Rumuniji $1\frac{3}{4}$ govedi, 1 svinja, 5 drobnice;

v Grčiji, kjer je glavni pridobitek v trgovini in na morju, pride na posestvo le $\frac{3}{4}$ govedi in 1 drobnica,

Iz tega sledi, da izvoz živine iz Srbije in Rumunije ni toliko posledica domačega izobilja, kakor male domače potreščine in nizkega obraza življenja.

Velika industrija in trgovina med Slovenci je v rokah ptujcev. Enako je tudi vsa industrija in trgovina Hrvatov v rokah Židov. Odkar je Bosna in Hercegovina pod Avstrijo, prehajajo večja industrijalna podjetja, pred vsem izkoriščanje lesa in trgovina v iste roke. Srbija je od nekdaž imela svojo trgovino. Ob skromni

potrebščini srbskega kmeta, ki se redi večinoma od sočivja in drobnice, je preostajalo žita, sadja (slive), in živine, zato je Srbija izvažala v Avstrijo te plodove poljedelstva. Srbska vlada se trudi ustvariti lastno industrijo, v večji meri pa se ta razvija šele, odkar je avstrija zaprla mejo in je Srbija primorana iskati izvoz na jug in skrbeti za lastne izdelke.

Z brzimi koraki se razvija industrija med Bulgari, kjer se mora priznavati, da je vlada vse mogoče storila za pospeševanje iste. Ako odštejemo nekoliko krajev v južni Macedoniji in Traciji, kjer se pridelava izbornega turškega tobaka (Drama, Kavala) in je vsled tega tudi nekaj tvornic, ima na Balkanu edino Bulgarija res industrijalne kraje, kakor Samokovo, Gabrovo.

Trgovski emporiji na ozemlju Balkana so Trst, Solun in Carigrad. Vsa velika trgovina v teh središčih pa je izključno v rokah tujcev.

Prosti poklici oziroma inteligenca so najštevilnejši med Slovenci, dasi je razmerje dovolj klaverno, ako primerjamo avstrijske narodnosti. Po statistiki 1900 štejejo Nemci na 1000 prebivalcev 335 poljedelcev, 383 obrtnikov, 134 trgovcev, in 148 prostega poklica; Italijani 501 poljedelcev (radi južnega Tirola), 234 industrije, 127 trgovcev (radi Trsta) in 138 prostega poklica (radi Trsta); Slovenci pa štejejo 754 poljedelcev, 134 obrtnikov, 35 trgovcev in 77 prostega poklica. Za ostale narodnosti balkanske se ne da sestaviti količkaj pravilne statistike. A že iz danega se sklepa, da morajo Srbi in Bulgari zaostajati daleč za Slovenci ter mora njih položaj kvečjemu odgovarjati Rumunom v Avstriji, ki štejejo 903 poljedelcev, 27 obrtnikov, 20 trgovcev in 45 prostega poklica, oziroma Hrvatov in Srbov v Avstriji, ki štejejo 896 poljedelcev, 46 obrtnikov, 38 trgovcev in 47 prostega poklica.

Velika masa jugoslovanskih in balkanskih plemen se torej sestavlja iz malih posestnikov in delavcev, poleg nekaj malih obrtnikov in trgovcev.

Vsled orjaškega napredovanja velike trgovine in industrije v kulturnih državah: Avstriji, Italiji in posebno Nemčiji, se ne more misliti, da pridejo jugoslovanski narodi, tudi tam kjer so v svobodnih državah, v doglednem času do lastne večje denarne moči. Resnih poskusov denarne centralizacije se ni storilo, organiziranje večje industrije se je povsod ponesrečilo, izven državne inicijative Srbske in Bulgarske, ki pa tudi zadoščate le manjši potrebi. Slovansko prebivalstvo dajalo bo tudi v doglednem času delavce za ptujo veliko industrijo in svoje pridelke za ptujo veliko trgovino. Kolikor je med njim veleposestva, je v rokah ali ptujih

družin ali fevdalcev, ki le izkoriščajo polje in domače sveže delavske moči, le malo ali pa nič ne izboljšujejo produkcije ali podučno vplivajo na domače poljedelstvo. Posebno pogubonosno vidi se vpliv kapitalizma v Bosni, kjer židovska in nemška podjetja uničujejo gozdno bogastvo dežele, brez najmanjšega haska za domače prebivalce. Tudi izvoz iz Srbije nima produktivnega značaja, marveč je le rezultat domače pičle porabe.

Odločilnega pomena za tvoritev jugoslovanske ideje je državno-pravno razmerje. Skoraj polovica Jugoslovancev prebiva v Avstro-Ogrski državi, t. j. 5,700.000 Srbohrvatov in 1,200.000 Slovencev, dočim je na Balkanu 3¹/₂ milijonov Srbov, 4 milijone Bulgarov in 1,200.000 Macedoncev. Po srbskem naseljenju je za jugoslovansko vprašanje važen tudi Banat. Vsled geografične lege ste z jugoslovanskim vprašanjem tesno zvezani Rumunska in Grška. S samostojno črnogorsko, srbsko in bulgarsko državo, dobilo je največjo važnost dinastično vprašanje. Jugoslovanske vladne dinastije iščejo dotike s sosednjimi državami. Za udejstvovanje jugoslovanskega edinstva so raditega ravno mlade države srbska in bulgarska največja zapreka. Ker ste obe militaristično urejeni, prihajate v poštev za ravnovesje sosednjih držav, posebno Avstrije in Italije. Zato išče Italija zveze s Črnogoro, Srbijo in Albanijo, Rusija z Bulgarijo. K temu prihaja pa še državna gospodarska politika, ki skuša izrabiti Balkan kot kolonijo. Industrijalni izvoz Italije, Avstrije, Nemčije mora čez Balkan. Zaradi tega so prometna pota Belgrad-Solun, Belgrad-Sofija-Carigrad največje važnosti za trgovsko ravnotežje Nemčije in Avstrije, pomorska pot Adrije za ono Italije in Avstrije.

Od francoske revolucije sem nastopa poleg držav nova socialna tvorba, narod, v nasprotju prve kot prisilne z drugo kot prostovoljne organizacije. Dočim je država organizacija plemena zmagovalca nad služočim plemenom in najde konečni najvišji izraz svoje volje v vladarju, je narod organična zveza ljudstva na enem gospodarskem ozemlju, ene narodnosti, kulture in čustvovanja s svojim avtonomnim zastopstvom.

Šele s socijologičnim pojavom naroda jamejo se v državi tvoriti tudi avtonomne stranke, t. j. grupiranje delov naroda ne več za principe, katerih nositelji so posamezne osebe, marveč avtonomno grupirane organizacije s stvarno ekonomično in idejno podlago, ki često presegajo meje države in tudi krajne meje naroda. To grupiranje vrši se ali po historičnem razvoju starih stanov v okvirju države in naroda, t. j. nacijonalizem, ali pa na podlagi razredne zavesti proizvajajočega delavstva, ki

ad b

narod
in
narod

ne pozna ni meje države ni meje naroda, t. j. socializem. Ker predstavlja ta premembo človeške družbe v gospodarskem temelju, za to je revolucionaren, dočim se nacionalizem naslanja ali na liberalizem t. j. princip proste gospodarske konkurence industrije in trgovine, ali skuša v skladu stanov doseči najintenzivnejši gospodarski razvoj, ali pa je demokratičen in se bliža socializmu.

Moderno strankarsko življenje torej predstavlja stremljenje ljudstva po avtonomiji, zaradi tega je grupiranje posameznih strank v državi tudi znak stopinje tega stremjenja. V tem smislu, tvoriti sta se morali predvsem dve stranki, ki sta označeni po smeri: konservativna in napredna stranka. Konservativna stranka se naslanja na državo in cerkev. Kakor je država prisilna politična organizacija, tako je cerkev prisilna verska organizacija. Država predstavlja gospodarsko gospodujoči sloj, ki ukazuje odvisnemu, služočemu sloju, cerkev sporedno predstavlja umstveno gospodujoči sloj, ki predpisuje služočemu sloju tudi način mišljenja in čustvenega življenja. Kakor je država kot socijologičen pojav eminentno sredstvo združevanja v svrhu kulture, tako je tudi cerkev enak pojav. Vidimo zato po vsej zgodovini človeštva državo in cerkev v tesni spojitvi tako, da prevladuje tu institucija države tam institucija cerkve. Zato vidimo v današnjem kulturnem svetu do najnovejše dobe državo in cerkev kot nekaj neločljivega. Vidimo pa tudi, da tam, kjer narodna zavest nastopi, izgublja državna organizacija na notranji moči, a tudi cerkev stopa ali v ozadje, ali postane prostovoljna kulturna organizacija. V starih historičnih državah izven najnaprednejše francozke vidimo povsodi državno in cerkveno organizacijo prežemati ena drugo. Zato je naravno, da se ena principijelnih strank oprijema stare historične podlage v svrhu vzdrževanja stare kulture t. j. konservativna stranka. Zopet naravno je, da se ta stranka opira na oni stan, ki je najmanj pristopen kulturi, v katerem se je mogla najmanj razviti zavest avtonomije, t. j. poljedelski stan. Fevdalci, potomci nekdanjih četovalcev, graščaki nad služočim jim poljedelcem ter duhovstvo kot predstavitelji vere, kot onega elementa, ki je najmočnejši v umstvenem življenju neukega ljudstva, morajo torej biti po vseh državah konservativna stranka in po tej svoji intimni zvezi ob enem klerikalna. Vidimo torej v starih kulturnih državah povsodi močno konservativno več ali manj klerikalno stranko, ki se po naravnem socijologičnem razvoju mora sestavljati iz fevdalcev, duhovnikov in poljedelcev. Kjer pa stopi gospodarska in na-

rodna zavest v ospredje, tam prevlada stremljenje po ločitvi od starega gospodarskega in državnega temelja, smer avtonomije in svobode. Tako poleg klerikalne stranke kot druga velika stranka nastopi napredna stranka, ki dobi konečno nositelja v delavstvu. Kjer princip naprednosti, avtonomije in svobode prevladuje ne glede na državo, vero in narodnost, tam imamo veliko svetovno internacionalno stranko socializma, kjer pa so ti principi omejeni ali na teritorij države in naroda, tam je napredna stranka lokalno omejena in nosi ali to ime ali različna druga. Ena se omejuje na državo, druga razširja se na narod. Pri prvi velja teritorialni pri drugi že personalni princip.

Iz tega socijologičnega stališča moramo razumevati strankarstvo. Ker je strankarstvo v tem smislu najimenitnejši pojav samostojnega političnega življenja ljudstva, zaradi tega pride vprašanje strankarstva, ko se gre za rešitev jugoslovanske ideje kot ideje stremjenja v celoti in enoti jugoslovanskih narodov in plemen v prvi vrsti v poštev. Le razvito intenzivno strankarsko življenje daje tudi pomena stremljenju višje vrste, idealnemu stremljenju in to je danes še vsekakor jugoslovanska ideja.

Po kulturnem, socijalnem in ekonomičnem stanju balkanskega polotoka moramo soditi, da je strankarsko življenje še malo razvito ali v prvem nastopu. Pri Arnavtih in Turkih je malo govora o notranjem političnem življenju. Posebno Arnavti kot bojevite čete nimajo ni enotnega narodnega stremjenja, ter je v bistvu njih gospodarsko načelo še pridobitev po boju v plenu. Turki predstavljajo nam najkonservativnejši element vojaškega fevdalizma, združen z verskim fanatizmom. V Carigradu, Solunu in po mestih sploh pa tudi pri Turkih že nastopa proletarec obubožanec, brez premoženja in brez domovine, ki išče v mezdi eksistence od dneva do dneva. Turški poljedelec in pastir je po svojem verskem fanatizmu, po svoji razkropljenosti in nepismenosti pristopen edino-le duhovniškemu vodstvu. Skoraj enako konservativen element je macedonski ali že slovanski ali cincarski, bosanski in srbski poljedelec in pastir ali iz kraljevine ali stare Srbije in ne mnogo višje stoje tudi Bulgari.

V Črnigori, Srbiji, Bulgariji, Rumuniji in Grčiji, kjer se je komaj ustanovila in utrdila državna ideja, tam je tudi glavna in najmočnejša stranka narodna stranka, v smislu francozke in angleške nacionalne stranke identične z državno. V Rumuniji, ki ima boljare, veleposestnike, ki so obenem glavni žitni zalagatelji, v Srbiji, Bolgariji in Grčiji, kjer vlade pospešujejo z vsemi sredstvi šele novo ustajajočo industrijo, mora biti za interese

tega privilegiranega stanu merodajna stranka starega gospodarskega liberalizma, to je neomejenega izkoriščanja tal in delavnega ljudstva. Ker se v mladih državah vsa zavest koncentriira ob državnem in industrijalnem razvoju, radi tega stopa tod konservativno in klerikalno načelo v ozadje. Pač pa nastopi z ustanovitvijo veletrgovine in veleindustrije delavstvo kot zaveden avtonomen faktor v politično življenje in ker je le-to v mladih državah svežejše, tudi delavstvo zastopa radikalnejo in republikanično smer.

Srbi v Avstro-ogrski so gnečeni gospodarsko in narodnostno. V Bački in v Banatu je vladajoči fevdalec madžar, industrija in veletrgovina v inicijativi madžarske imperijalistične države, radi tega je srbsko ljudstvo omejeno na poljedelstvo in njega kultura pod vodstvom duhovstva. Enako velja za Slavonijo, četudi ondi nadomešča madžarskega fevdalca domače, a od vlade odvisno plemstvo poleg židovskega veleposestva.

Dočim je spomin na nekdanjo politično enoto v državah Srbije in Bulgarije združen z nacijonalizmom, je v Hrvatski banovini in v Dalmaciji nacijonalna stranka v največjem nasprotju z vladno državno avstrijsko in madžaronsko. Tu se križa narodna ideja z državno. Zaraditega najdemo na Hrvatskem velehrvatski šovinizem v stranki Starčevića-Frank, poleg nje napredno stranko, ki išče preko historizma avtonomije hrvatske-srbske narodnosti. V naravnem nasprotju teh dveh strank išče prva zaslombo po eni strani v ideologiji inteligence, v historizmu in velehrvatstvu, po drugi v neukosti ljudstva, v klerikalizmu in kmečki stranki, druga opira se na svobodomiselnost inteligence ter srednje stanove obrtništva in trgovstva. V spremstvu industrije in veletrgovine in tam, kjer veleposestvo obratuje s stroji, nastopi delavska socijaldemokratska stranka.

Slovenska, ki je kulturno in ekonomično najbolj razvita, kjer pa zato razlika stanov sega globlje v ljudstvo, kaže najbolj razvito strankarstvo v klerikalni, narodno-napredni in socijaldemokratski stranki. Ker je slovensko ljudstvo s tremi četrtinami poljedelsko ljudstvo malega posestnika, ki je bilo vedno pod izključnim kulturnim vodstvom katoliškega, strogo organiziranega duhovstva, prevladuje klerikalna stranka. Ker Slovenci nimajo lastnega plemstva, zato pri slovenski klerikalni stranki odpada moment fevdalnega konservatizma, ter je klerikalna stranka obenem ljudska stranka. Ker je vsa industrija v rokah tujega kapitala, ker se je delavska masa kulturno zadrževala po vsiljevanju nemščine in laščine, zato se je tudi otvoritev neodvisne

socijal-demokratske delavske stranke dolgo zadrževala. Industrija in veletrgovina je dobila krepkejši razvoj šele zadnjih 20 let; po fabrikah, rudnikih in skladiščih nabrani delavci so še po večini kmečki otroci. Delavstvo je zaradi tega po eni strani konservativno, politično nezavedno in torej podvrženo vodstvu duhovstva, po drugi strani pa vsled izkoriščanja po kapitalizmu inorodcev močno pristopno nacijonalizmu kot odpor raznarodovanju. To posebno v največjem industrijalnem in trgovskem centru v Trstu. Zaraditega socijaldemokratska stranka na Slovenskem kljub temu, da so Slovenci kulturno pred Bulgari, nima tako zdravega jedra kakor ona na Bolgarskem. Z razvojem industrije in trgovine in z rastočim izseljevanjem kmečkega prebivalstva v velika mestna centra, pa se tudi v delavstvu vrši pravilen proces k vedno bolj probujeni razredni zavesti.

Socijalnodemokratska stranka predstavlja povsodi na svetu in tudi med jugoslovanskimi narodi združujoči element delavnega ljudstva, ki ne pozna historizma, nacijonalizma, dinastičnega čustva in je interkofesionalno. Zato lahko brez družega rečemo, da je stranka, ki je po svojem bistvu edino mogoča, za bodočnost poklicana za oživitvoritev jugoslovanske ideje, delavska socijal-demokratska stranka.

Našli smo kot največje zapreke in ovire tvoritve jugoslovanske enote historizem, t. j. idejo velehrvatske, velesrbske in veleburgarske. Velehrvat strupeno sovraži Velesrba in obratno, Velesrb strupeno sovraži Velebulgara in obratno. Do kake strasti vede historizem in nacijonalizem celo pri akademično izobrazenem človeku, kaže nam na pr. izbruh duhovnika frankovca Stipe pl. Vučetić, ki je proklel soduhovnika Spinčića, svojega političnega nasprotnika: »da bi Vam grob izmetal kosti, da bodi prokleta to ime in priimek hrvatskemu narodu! Vsa njegova dobra dela za istrsko ljudstvo izginjajo izpred izdajstvom, ki je na propast kraljevine hrvatske«.

Druga, še večja zapreka je razlika pravoslavne in katoliške vere, ki je tesno zvezana z narodnostjo in omiko, po latinici in cirilici. Ako je historizem omejen na ideologe, sega razlika katoliške in pravoslavne vere na vse široke mase hrvatskega in srbskega ljudstva. Prof. Cvijić zato deli Srbe kot en narod le na dve konfesiji, tako da so mu Hrvatje, katoličani, Srbi, pravoslavci, in v bistvu ima tudi prav. Razlika med Hrvati in Srbi je v latinici in cirilici, katoličanstvu in pravoslavju.

Tretja zapreka je napredni nacijonalizem, ki išče politične moči v razvoju srednjega stanu in vidi v tem edinega nositelja narodnosti. V Srbiji in Bulgariji je nacijonalna stranka obenem državna stranka in tako nositeljica dinastij. V dinastijah pa je ena najmočnejših zaprek jugoslovanskega jedinstva.

Tako vidimo vse stranke med Jugoslovani nesposobne stremiti k jednoti. Ako upoštevamo etnografično razpršenost in zmës narodnosti na balkanskem polotoku tako, da poleg Slovanov prihajajo v poštev Turki, Arnavti, Cincari, Židje in Armenci, ako v njih politično obsežje vsled gospodarske in geografične lege spadajo Rumunska in Grška, potem je vsaka klerikalna in nacijonalna stranka nesposobna izvesti jugoslovansko edinstvo in ostaja kot edina nositeljica jugoslovanske ideje delavska socijaldemokratična stranka. Je prvič interkonfesijonalna, ne pozna razlike verskega izpovedanja, je drugič antidinastična, ne priznava nikakih pravic dinastij, je tretjič internacijonalna, ne priznava nikakega podrejanja in nadrejanja ene narodnosti na drugo, je četrtič gospodarsko enotna, ker družì delavske interese, ki so enaki (brez razlike vere in narodnosti za Slovence, Hrvata, Srba, Bulgara, Macedonca, Arnavta, Grka, Rumuna, Cincara, Armenca in Cigana. Zato je tudi socijaldemokratična stranka bila prva, ki je na ljubljanski in balkanski konferenci dala izraz jugoslovanski ideji v konkretni obliki, in ta je: »vse jugoslovansko ljudstvo tvori eno veliko delavsko maso, katero enako izkorišča veliki kapitalizem državni in internacijonalni, vsa ljudska masa jugoslovanskih narodov ima živo zavest skupnosti v bistveno enem jeziku in eni narodnosti, interkonfesijonalni in internacijonalni moment tvori jugoslovansko ljudstvo sposobno, da se strne z ostalimi narodnostmi, ki bivajo na istem ozemlju, v eno veliko politično gospodarsko enoto t. j. vsebalkansko republiko.«

Socijaldemokratična stranka kot splošna svetovna stranka in tako tudi jugoslovanska srbska in bulgarska socijalna demokracija ne izključuje sodelovanja inteligence pri tvoritvi jugoslovanske ideje, konstatira pa, da je posvetna inteligenca na Balkanu nositeljica historizma, državnih dinastičnih idej, v duhovstvu nositeljica konfesijonalnih idej, katere vse onemogočujejo oživotvorjenje jugoslovanske ideje.

Kakor je danes jugoslovanska inteligenca nesposobna dovesti v življenje jugoslovansko idejo, tako je veda internacijonalna in tako inteligenca kot nositeljica vede postane lahko pospešiteljica jugoslovanske ideje, in nje pionir. Jugoslovansko strankarsko in

politično življenje je danes sicer prenasičeno historizma, države in dinastije ter jugoslovanska inteligenca po svojem številu komaj zadošča, da napolni uradništvo, juridično, tehnično, medicinično in profesorsko itd. Zaraditega je tudi vsa ta inteligenca odvisna od državnih institucij, zato je tudi več ali manj nesposobna praktično dejstvovati za jugoslovanske ideje. Najboljši dokaz za to naj služite internacijonalni stroki: tehnika in medicina. Ako je jurist, sodnik, odvetnik, notar in uradnik s svojimi študijami in pokličnim delom vezan na zakone dotične države, tehnik in medicinec v svoji stroki ne pozna državnih mej, ne pozna konfesijonelnih in narodnostnih predsodkov. Skupno združeno delo v svoji stroki je torej eminentno internacijonalno in vendar konstatiramo, da so ti znanstveniki vseh jugoslovanskih in balkanskih narodnosti danes brez skupne vezi. Ako se govori o skupni kulturni organizaciji po maticah in revijah, po skupnem literarnem delu, so to le negodne sanje mladine in poluizobražencev, tam kjer trezno znanstveno delo kliče na združitev in na manifestacijo skupnosti, tam kjer je izključena vsaka sentimentalnost, a prihaja v poštev um in volja, ne vidimo niti najmanjšega znamenja vzajemnosti.

Vsi dosedanji pojavi vseslovanskih kongresov, katere so pridile narodne stranke, radi tega nimajo konkretnega pomena. Vseslovanski časnikarski kongres, jugoslovanski učiteljski kongres, kongres umetnikov, ne kaže drugega problematičnega rezultata nego stanovsko skupno organizacijo, globlje v politično življenje jugoslovanskih narodov ne morejo seči. Na vseh teh kongresih se je skrbno ogibati konfesijonalne, historične in narodne dotike, ker sicer še tako slavnostno prirejeni kongres, »ki naj v bratski slogi veže vse jugoslovanske narode,« hitro razpade v kaos in konča s strupenimi prepiri.

Edino balkanski kongres v Belemgradu kaže nam, dejansko veličasten pojav ne le jugoslovanske ampak vsebalkanske solidarnosti, in ta solidarnost se izraža v skupnih gospodarskih in kulturnih interesih ene same velike delavske mase brez razlike vere in narodnosti.

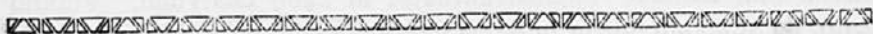
Ako je mladina najbolj zavzeta za jugoslovansko idejo, jo ravno ona tolmači najabstraktnejše in zgolj čustveno. Vidimo zato, da se akademična mladina zanima za jugoslovansko idejo le toliko časa, dokler je na učiliščih. Ko stopi v resno praktično življenje se razide na klerikalna in nacijonalna pota. Da postane akademična mladina dejansko nositeljica jugoslovanske ideje, začrtano ji je dvoje potov za bodočnost: ena združitev stro-

kovnega dela po internacijonalni vedi, ki naj dobi izraz po skupnih strokovnih revijah in stvari jedinstveni znanstveni jezik potom izbiranja in bližanja abstraktnih in tehničnih terminov, torej stremi po miselni in jezikovni jednoti. Čut solidarnosti in ciljnosti pri strokovnem delu je velika široka pot v novo življenje. Druga še širša, še bolj odprta pot je ona, pridružitve inteligence delavski masi, kot zastopniki, širitelji in učitelji idej socializma ter izvrševanja istih potom politične socijaldemokratske stranke.

Pripis.

Ko sem l. 1907 izdal brošuro: »Jugoslovanska ideja med Slovenci«, naslovil sem isto v prvi vrsti na slovensko inteligenco, ki je bila brez male izjeme klerikalna, liberalna, narodno-napredna ali narodna-radikalna, stranke, kojih voditelji nikjer niso kazali jasnih socijologičnih pojmov. Nastopil sem precej revolucionarno proti vsem strankam: »narodnost je premagano načelo«, »počela se je izvrševati gospodarska integracija na socijalističnih načelih«. »S tega stališča je opravičena jugoslovanska ideja«. Priznavanje socijalnodemokratske stranke mora biti del jugoslovanske ideje.«

Čudno, da sem kljub temu prejel od najrazličnejših strani priznanja! Obsodbo nezdravih političnih strankarskih razmer med nami potrdil je pesnik Aškerc: »Naša politika je čisto navaden samoumor.« Moj pogled v bodočnost pozdravil je dr. Karl Choudounsky, predsednik češke podružnice planinskega društva: »Odlučno vidim v programu socijal-demokratske stranke lepšo bodočnost.« Slavist dr. Murko pisal mi je: »Knjižica mi je iz cele duše napisana. Glavno ni jezik, ampak narod, v katerem jezik živi«. Po drugi strani pripisal je prof. Anton Bezenšek: »Le redkokateri izobražen Bulgar čital bi Vašo brošuro, ker je slovenska.« Češki Narodni listi pišejo: »Le taka ideja more zavladati, ki je urejena, in kako daleč smo Slovani še do ureditve ene, svoje lastne ideje!!

Razmerje nemške socialne demokracije napram bratskim strankam v Avstriji.

(Konec.)

Najdalj se je separatizem pomišljal, da bi posegel na naše največje industrijsko okrožje v Avstriji, na Dunaj. Tu se je pomišljal in sicer iz dobrih razlogov. Ne iz principielnih razlogov, ampak ker bi se bil tu naravno pojavil najmočnejši odpor — nele pri nemških sodrugih, ti se nimajo tu prav nič vmes vtikati — ampak pri čeških demokratih samih. Ker so vedeli, da so na Dunaju najnevarnejša tla za vsak separatistični naskok: nevaren za napadovalca, nevaren za napadenega, nevaren za stranko in usoden v svojih posledicah za desetletja. Kar so separatisti storili, je žalostno dovolj; toda nekaj čisto drugega je še, če se tu nemškemu delavstvu na Dunaju nasilno vceplja misel: »to je Čeh« ali — kakor bodo rekli: »to je Pemc«, ki noče s teboj živeti v strokovni organizaciji, ki je organiziran, pa noče pripadati k tvoji organizaciji, od katere je tvoja gospodarska ekzistenca, tvoja bodočnost odvisna, in ki ovira z nasprotovanjem njen razvoj?« Nemške delavce na Dunaju in Nižjeavstrijskem smo vzgojili na vzoren način za internacionalizem; če pa se bodo najgrši inštinkti, ki smo jih s socialistično vzgojo zamorili, na ta način umetno dramili, kot se godi tu, potem, sodrugi, si bomo pa morali jako prizadevati, da ohranimo internacionalno zavest tudi v nemških delavcih na Dunaju in Nižjeavstrijskem. Ne prihaja mi na misel — in vendar nas bodo tega dolžili — groziti z represalijami. Izrecno to povdarjam; zakaj vse naše delo bo smerevalo na to, da baš naklonjenosti do represalij v delavcih ne damo vzrasti, ker bi to njih dušo nacionalistično zastrupilo za desetletja. Tega, se mi zdi, češkoslovanski separatisti absolutno ne pojmiyo več.

Naša — rekel bi — potrpežljivost jih je tako razvadila, in naš višji mednarodni nivo, ki ga imamo mi Nemci, to pravim brez vse ošabnosti. Razvajeni so, da smo se — to je bila edina ošabnost, ki smo jo imeli — smatrali večkrat za bolj pametne in smo zatorej odjenjali. Če smo uporabljali krepkejši razvoj, ki ga imamo, se je to zgodilo ne morda, da Čehi primoramo nam »tribut plačevati«, jih »ukloniti pod jarem«, ampak le zato, da pomagamo po moči vsaki narodnosti; Čehom pa, ker smo na

nje najbolj odkazani, prijenjamo tako dolgo, dokler je stvarno kolikaj mogoče in dokler se vjema s ciljem in razvojem naše stranke. Pripravljen sem na očitak, da se mi poreče: to ravno je bilo napačno; pripravljen sem na ta očitak, ki bo prišel, in nikogar nočem plašiti, da ga izreče: »Seveda, zastopstvo stranke je vsega krivo!« Zastopstvo stranke, seveda tudi njen organ »Arbeiter Zeitung«, in nekoliko tudi jaz.

Očita se nam, da se nismo razvoju separatizma preje na oster, energičen način upirali, in največji očitak je, da smo nemškimi sodrugom prikrajšali užitek, da bi bili dokumente separatizma že preje čitali, ne šele danes. Vse je seveda odvisno od celotnega pojmovanja, kakršno imamo o razmerah in o funkciji zastopstva stranke in centralnega glasila — centralnega glasila seveda nemške stranke, že davno ne več celotne avstrijske socialne demokracije. Če mislimo, da je treba le boj razviti, da se upori uduše, struja odstrani, potem je seveda prav, da se to odkrije čimpreje tembolje, da se boj čimpreje tembolj priostri. Tako pa mi nismo mislili. Odkrito rečem, jaz tudi še danes nisem tega mnenja. Moje prepričanje je še danes to, da ni prav, da nemški delavci toliko slišijo o separatizmu; še danes menim, da se mora zlo kolikor moči omejiti. Vem, mnogo izmed vas jih ne misli tako; jaz pa še danes pravim, da ni treba, da bi vsak žurnalistični ali retorični eksces separatistov dražil nele češke delavce, ampak tudi nemške. Pravim, da je dolžnost zastopstva stranke in njenega lista, da je kolikor moči zmerno, da kolikor mogoče malo olja vliva na ogenj in da poizkusi, če ni mogoče, da ta separatistični val pljuskne preko nas, ne da bi napravil večjega razdejanja nele pri Čehih, ampak tudi v miselnem življenju, v razpoloženju in v intelektu nemškega delavstva. Jaz bi rad, da bi separatizem preplavali, ne da bi prišlo do tega, da bi nemški delavci zakričali: Sedaj nam je dovolj! Ven s Čehi! Tega se bojim, to je pošast, ki jo vidim pred seboj, ker vem, kako nevarno je baš v naši Avstriji, kjer je zrak tako impregniran z nacionalističnimi kalmi, kjer ne moremo dihniti niti enkrat, ne da bi potegnili vase te kali! Če se takšni strastni instinkti zbudijo, kako jih je težko zopet pomiriti in ukrotiti; kako težko je zopet uveljaviti internacionalno ideologijo v glavah delavcev, če je bila izkodkopana na hudodelski način. Naj se zagovarjajo češki sodrugi zaradi tega, da so to zagrešili napram češkemu delavcu, mi hočemo svoje roke ohraniti čiste, kakor pač moramo, in se hočemo tudi v svoji obrambi omejiti na najnujnejše. Nele jaz, marveč tudi mnogo sodrugov je mislilo, da bomo mogli pričakati,

da se separatisti izpametujejo, ne da bi se dotaknili področja politične akcije. Dolgo smo tako mislili; še za časa, ko so v Brnu strasti vzplamtele in ko se je že grozilo z izključitvijo, je »Arbeiter Zeitung« pisala, da po svojem mnenju dela bolje za mir, če se ne spušča v posameznosti spora, ki divja izključno med češkimi sodrugi in iz gospodarskih razlogov.

To Vam predavam, da onim, ki hočejo kritizirati obnašanje »Arbeiter-Zeitunge« in strankinega zastopstva, dam na razpolago vse pripomočke. Iz tega primera lahko vidite, kako rezervirani, kako previdni, kako malo agresivni smo bili, kako smo vse storili, da boj lokaliziramo, da ga odvrnemo od političnega torišča, dotlej, dokler ni češka socialna demokracija proti svojemu ponovno izraženemu načelu izjavila: Ne, strokovniški separatizem je nujnost in potreba za politično stranko. Takrat niso šli še tako daleč, da vsakega, ki je privrženec centralne organizacije, bojkotirajo, vržejo iz stranke. Večkrat so izjavljali nasprotno. Praktično pa so bili tisti, ki so zastopali misel centralističnega strokovništva, že smatrani za izključence iz stranke in so bili kmalu potem — vsaj velik del — tudi praktično izključeni. Če govorim o brnskem štrajku, moram omenjati posebnost, ki jo moramo vedeti in poznati, če hočemo prav razumeti vso stvar. Znano je, da se je po raznovrstnih sporih našla 1. januarja 1910 pod intervencijo sodruga Němca v Brnu formula, ki naj bi združila. Nasprotja pa so se vkljub temu nadaljevala in prišlo je do znanega sklepa zaupnikov, da se naprosi češkoslovansko strankino zastopstvo, naj oba strankina uradnika, ki jih je stranka ondi nastavila, Vaňka in Tušarja, odpokliče in prestavi iz Brna. Jaz sem tudi star član strankinega zastopstva in vem, da se lahko marsikaj primeri. Če bi nam kakšna organizacija pisala, ta ali oni zaupnik ni zanjo, naj se pošlje drug, bi rekli, — če je bil tak sklep mogoč, mož ne sodi tja, in četudi ni zagrešil nič in četudi ima prav on, drugi pa ne, mi bi tak migljaj smatrali pač za razločno, jako odločno navodilo in bi moža, ki ondi ne more izvrševati svoje funkcije iz kakršnikoli razlogov, ki niso od njega odvisni, predstavili kam drugam, kjer je poraben. Po teh sklepih je izbruhnila moravska vojska. Obeh zaupnikov pa praška centrala ni prestavila, ampak nasprotno, tisti, ki so za to prosili, so bili izključeni, in sicer izključeni najprej od teh, kojih odstranitev so zahtevali. Dal sem si predstaviti celi statut češkoslovanske stranke in sem ga pregledal. Nobenih točnih določil nisem našel, kako je urejeno izključevanje iz stranke; to pa mi je znano, da je, ako lokalna strankina oblast izda kak dekret,

mogoča pritožba na višjo strankino oblast in končno na strankin zbor. Ko so pa brnski izključenci rekurirali v Prago, je ta pritožba šla enostavno v koš. To moramo vedeti, da najdemo olajševalne okolnosti za dejanje, ki so ga storili češki centralisti na Moravskem: za odcepljenje od češkoslovanske socialne demokracije in za ustanovitev lastne stranke. Jaz pravim izrecno, olajševalne razloge, pojasnilne razloge, in jaz govorim v tem oziru, kakor dobro vem, velikemu številu sodrugov, ki v tej točki niso mojega mnenja. Jaz se pa ne morem iznebiti svoje zgodovine, ne morem se odkrižati svoje strankarske ekzistence, zame je končno tisti, ki se zoperstavlja enoti stranke, obtoženec, ki mora navesti jako mnogo razlogov, predno ga oprostim. Jaz sem še danes mnenja, da bi bilo mogoče vkljub razmeram, obrazloženim sedaj z vso odkritosrčnostjo, da so češki centralisti se uveljavili v stranki in da bi bili boj za centralizem lahko bojevali v stranki. Priznavam pa, da, če se je kdaj kakšna rebelija zoper enoto stranke, če se je kakšno razcepljenje dalo opravičiti in razumeti, se da to. Priznavam dalje, da se nahajamo v jako čudnem položaju pred tem pojavom. Mi moramo — in sedaj pač zopet govorim v imenu vseh — biti vsi za enoto stranke nele, ker je od internacionalnega socialističnega kongresa ravno tako sankcionirana kakor enota strokovništva, mi moramo — in to je odločilno v tem konfliktu, kjer so se zanesli med češki proletariat nazori in načela, ki direktno nasprotujejo internacionalnemu prepričanju — pozdraviti dejstvo, da imamo del češkega proletariata, najsi bo majhen ali velik, ki internacionale ne pušča na cedilu, ki se bori, in mi ne moremo drugače, nego da se tega veselimo.

Bodisi razkol še tako hud in najsi ga še danes ne morem preboleti v svoji strankarski vesti, moram vendar reči: še hujše bi bilo, če bi se bil separatistični pokret med češkim proletariatom izvršil in uveljavil brez sleharnega odpora. Poleg marsičesa, česar v češkoslovanski stranki ne razumem, pa razumem dobro, da se brani proti ustanovitvi te nove stranke in ji odreka življenje. Uvidevam, da imajo mogočna sredstva v rokah nasproti tej stranki. O tem smo lahko različnega mnenja, če so moravski centralisti pametno storili, da so ustanavljali to ravno pred volitvami, če so že to morali storiti, kar pa jaz vedno prekam; če je zlasti bilo umestno in smotreno, postaviti lastne kandidate in tako povzročiti proti sebi veliko očitanje, in hkratu uprizoriti štev, katera, kot je vsak lahko videl naprej, absolutno ni mogla imeti ugodnega uspeha za novo stranko. O tem ne govorim, če je bilo prav ali ne, kakor tu sploh ni moja naloga, da bi med obema odlo-

čal. Mi imamo dovolj posla s svojimi zadevami. Eno je pa gotovo: dejstvo, da se je nova stranka spustila v volilni boj, je češkoslovanski stranki da'lo priliko in povod, da je bojevala neverjeten boj zoper nas. Kakor jaz danes govorim o ustanovitvi centralistične stranke in o centralist. odporu zoper oficijelno stranko tako sem govoril nele jaz, ampak tudi drugi sodrugí, predno se je to zgodilo. Mi smo odsvetovali. Jaz sem to javno izjavil, ostro v govorih in člankih. To pa ni oviralo, da so češkoslovanska stranka in njeni organi označili češko socialno demokracijo kot produkt, kot orodje, kot delo Dunajčanov, in jako značilno je v celem boju, da v češkem jeziku ni hujšega zasramovanja, ni bolj učinkovitega ožigosanja, nego če se reče komu, da je orodje z »Dunaja«. To ni edino, kar smo podedovali slabega od slavne avstrijske zgodovine. Če se je v Avstriji zgodila krivica, so jo izvršila orodja, ki so se nemškega jezika posluževala seveda čisto precej nerodno in časih z različnim slovanskim naglasom. Državni jezik je bil, v katerem se je to zgodilo, in nas še danes to teži. Nas, ki delamo za enoto strokovniške organizacije, za sklenjenost stranke kot sredstvo proletariata v boju za njegovo eksistenco in proti ti državi, nas razglašajo za zastopnike avstrijske državne misli. Naj pomenja to mnogo ali malo, nam se pripisujejo vsi grehi iz preteklosti naših nasprotnikov le iz tega razloga, če reduciramo to na preprosto resnico, da imamo mi socialni demokratije interes na tem, da narodi, ki živijo na teh tleh, morejo živeti, in da ima tudi avstrijska država interes na tem, da narodi tu živijo.

Seveda so pojmi o tem, kako naj tu živijo, pri avstrijski državi in pri nas jako različni. Tudi sredstva, ki jih uporabljamo mi in ki jih uporablja avstrijska država, so znatno različna; smotri, katerim služimo, so tudi različni, oblike, ki se jih poslužujemo, so čisto druge, način, kako mi ravnamo z narodi, s katerimi živimo, je tudi ves drugačen. A vendar: Kadarkoli zinejo, se sliši: Dunaj. Češkoslovanski separatisti pridejo še tako daleč, da se bo Dunaju in avstrijski državni misli napravil jako nezasluzeni poklon, da jih bodo istovetili z internacjonalizmom socialne demokracije.

Vse so si torej prizadejali, da bi premagali te moravske centraliste in uslužbenice centralnih organizacij, proti kojim so se bojevali, izročili javnemu sovraštvu in zaničevanju. Sredstvo je enostavno: »Dunaj!« Ves moravski centralizem je dunajski iznajdba, centralne organizacije so dunajska iznajdba. Žal mi je, da je moj prijatelj Hueber doživel ta avansmán, da figurira v separatistični legendi kot pravi izvrševalec vseh teh hudodelstev. Legenda je to in ni besedice na nji resnične. Toda, so-

drugi, toliko je gotovo, da se v češki javnosti tej legendi veruje, in sicer ne le v strankarski javnosti.

Meščanske stranke in meščanski tisk med Čehi sodelujejo. Čisto drugače so disponirane nego pri Nemcih. Če mi kaj rečemo, pade po nas vsa nasprotniška tolpa nemškega nacionalnega tiska. Ne ljubi nas, zasramuje nas. Pri Čehih je to drugače. Čehi so sploh zatiran narod v Avstriji, najsi imajo ministre ali pa ne. Tu vlada nacionalna solidarnost, nele pri socialnih demokratih, marveč skoro enako tudi pri meščanskem tisku. In ta hujska in razširja poročila tudi med delavstvom. Kajti naš češki tisk je sicer jako velik, ampak tudi meščanski tisk ima velik vpliv na delavstvo, in ta pravi: internacionalna socialna demokracija je Dunaj, to je tiranstvo H u e b e r j a, proti kojemu se bojuje boj. Meščanski tisk pomaga, poostruje, zgoščuje vse, kar se je reklo s te strani. In orožje zato, da se med češkim delavstvom širi tako mnenje, da se separatisti smatrajo za veleizdajalce, dobavlja češka separatistična žurnalistika. Talko se je boj tam bil.

Prišle so volitve. Centralisti so postavili protikandidate, in kaj je bila posledica? Posledica tega je bila, da so vzeli to za povod in postavili na Češkem v treh okrajih proti nemškim socialnim demokratom protikandidate. Pravim, to je bila »posledica« tega, in se pri tem poslužujem argumentacije češkoslovenskega strankarskega tiska. Kajti da je bilo popolnoma neodvisno od tega, vemo vsi. Ko smo se obrnili v Prago za pojasnilo o teh protikandidaturah, smo dobili odgovor: Te kandidature so popolnoma neodvisne od stranke, niso od nje moralno podpirane, ampak nemška stranka je odgovorna, ker je povzročila moravske protikandidature. Isto češkoslovensko strankino zastopstvo, ki izjavlja, da ni v stanu svoje ljudi in svoje organizacije zadrževati, da postavljajo lastne kandidate, obdolžuje nas Nemce, da nismo zadržali čeških delavcev! Torej protislovje, ki ga navajam zato, da Vam pokažem na primeru, kako so se Čehi zagrizli v ta spor.

Imeli smo volitve, in če volitve niso nič drugega, so pa sredstvo, da štejemo. Ako si hočemo napraviti sliko o razmerju med centralisti in separatisti v češki stranki, imamo na razpolago številke teh volitev. Priznati moram, da jako obžalujem, da eksistirajo. Zakaj te številke naravno morajo podati napačno sliko, iz sto razlogov, in se neprestano zlorabljajo. Iz teh številk izhaja, da je češkoslovenska stranka dobila 350.000 glasov. Cen-

tralisti med 10.000 ali 20.000, kakor se že računa napol poljski okraj sodruga Cingrja. To navajam vsled tega, da ugovarjam nazoru, da se je v tem pokazalo pravo razmerje moči v češki stranki proletariata. Vsak, ki pozna razmere, bo priznal, da se separatistična misel v češkoslovanski stranki more sklicevati na veliko večino privržencev, in da so centralistično misleči delavci v manjšini. Svarim pa pred tem, in sicer v dveh ozirih. Centralisti so ustanovili svojo stranko sredi volilnega boja. Če so to morali storiti za stranko — prav. Toda za volitve se ni mogel izbrati nesrečnejši datum. Šli so na boj brez sredstev in možnosti za agitacijo, niso bili v stanju, kar se mi zdi jako važno, osebne vplivu in osebne ugledu separatističnih kandidatov z uspehom zoperstaviti vplivne može. Kar se tiče 350.000 glasov češkoslovanske stranke, so radosten dokaz, kako se je češkoslovanska socialna demokracija v masah razvila in kakšno moč ima med proletariatom. Po mojem prepričanju bi pa bilo napačno, če bi po teh številkah merili tudi pravo separatistično prepričanje. Dočim moramo reči: Kdor je na Moravskem hotel glasovati za kandidate nove stranke, je moral biti že jako centralistično prepričan, in nihče tega ni storil, če ni imel krepko utrjenega prepričanja, — je bilo pri separatistih to narobe. Ne govorim morda o tistih, ki so »šli zraven«; takih je pri vsakih volitvah, in ne prihaja mi na misel, v tem oziru preiskovati statistične številke. Za kar meni gre, je nekaj drugega. Jaz trdim, da dejstvo, da je bilo 350.000 glasov oddano za češkoslovansko stranko, še dolgo ne pomenja, da so bili oddani za strokovniški separatizem in zoper internacionalno naziranje, ki ga imamo mi. To je zame najvažnejše dejstvo, iz katerega mora izhajati nada na možnost uspeha.

Jaz seveda ne morem izčrpati tega neizčrpnega témata, in morda bi bilo bolje, če bi se bil boj omejil. Moram pa vendar priti do vprašanja: Kaj naj pravzaprav storimo?

Kaj naj pravzaprav storimo? Nemška socialna demokracija je v čudnem položaju, da mora danes izreči odločbo, ki bo učinkovala v bodočnost, da mora svoj okvir nanovo izobličiti in svojo odločbo izreči neodvisno in samazase in brez možnosti, da se doseže sporazumljenje z drugimi prizadetimi. Sodrugi! Skrbeti moramo za nemški proletariati v prvi vrsti, in ta skrb mi nalaga dolžnost, da pravim kar najrazločneje:

Mi kot nemški socialni demokratje potrebujemo delovno skupno stranko, mi je ne potrebujemo le za vse, mi jo potrebujemo tudi zase.

Beseda »skupna stranka« se je pač v zadnjem času rabila nekoliko po nemarnem. Prizadevali so si, da jo proglasijo za mrtvo, ali da jo zopet oživijo, secirali so jo že; toda iščite formule, kakršne hočete, naj pravijo formule stokrat, da je skupna stranka mrtva in da ne eksistira več, ko to izrekate, že pravite, da stranka živi. Zavest skupnosti in nujne potrebe skupne funkcije vseh proletarcev v Avstriji se ne da izkoreniniti in ni mrtva! Jaz trdim, da je celo v velikem delu češkega proletariata živa, morda je zaspala, morda je stopila v podzavest, izraža se deloma v oblikah, ki niso koristne za obstoj prijateljstva, toda potreba in zavest, da smo vsi ena proletarska stranka in da spadamo skupaj, ni umrla. Če je češko-slovanska stranka svojo taktiko tako uredila, da je čimdalje bolj onemogočala funkcijo skupne stranke, če je s svojo taktiko skupno stranko napravila nesposobno, tedaj bodo njeni zaupniki prejalislej prišli s češkim proletariatom v konflikt. Pri tem pa ne računam izključno in niti ne predvsem na češkosocialno demokracijo, ki se je sedaj ustanovila in se na novo razvija. Gotovo bo naletela v svojem delu na največje ovire. V prvi vrsti računam s tem, da bo separatizem postal bankeroten vsled političnih in gospodarskih dejstev in da se bo češki proletariat zavedel tega bankerota.

Kaj moremo mi sedaj storiti, da tak proces pospešimo? Jako malo, in separatisti to vedo. Ošabni so vsled tega, zasramujejo nas in pravijo: Kodanj je nam in Vam dobro storil; oboji smo lahko zadovoljni, Vi imate resolucijo, mi pa avtonomne strokovne organizacije. Zasramujejo pa sami sebe, norčujejo se sami iz sebe in ne vedo, kako. Vemo, da ni težko motiti organizacijo; uničiti organizacijo, v kateri tiči krvavo delo tisočev, je jako lahko; ideologijo, katera navdaja duševno življenje delavcev, raztrgati, spačiti, se lahko posreči. Toda če so s svojimi avtonomnimi organizacijami resnično tako zadovoljni, se mi zdi vendar jako dvomljivo. In če češko-slovanska stranka ne vprašuje samo po tem, kar ustreza njeni častilakomnosti in njenemu mnenju, da ima ona prav, marveč po uspehu separatizma in proletarcev, četudi le čeških, potem se pokaže bilanca drugače; zakaj na naši strani je pamet, delo, pravica, interes proletariata vseh narodov. Na njihovi strani je razdejanje, kratenje možnosti boja proletariata.

Toda mi vendar potrebujemo skupno stranko. Kako pa jo dobimo? Če, kakor se zahteva — in to je naj-

enostavnejši načrt, narisani v celi vrsti člankov — če torej, kakor se kratko pravi, izvajamo posledice in rečemo: češki centralisti z nami soglašajo v vsakem oziru, v strokovniškem boju, v naziranju o nacionalnih stvareh, se priznavajo torej za stranko, češkoslovanska stranka pa se je oddaljila od skupne internacionale podlage, ni spoštovala sklepov Kodanja, zato, to se v raznih variacijah izreka, se prekinejo odnošaji z njo, odreče se ji priznanje ali pa se predlaga svetovni internacionali, da se izključi. Če bi mogel upati, da na ta način, če prekinemo odnošaje, pridemo do skupne stranke, bi se tudi odločil in bi nastopil to pot. Splošna izkušnja pa uči drugače. Nisem še videl, da bi prišli do združenja, če prekinemo odnošaje. To je nekaj novega. Po mojem mnenju je čisto napačno, če se misli, da se koristi potrebi po živi zvezi s češkim proletariatom s tem, da izključimo veliko večino češkega proletariata od zveze s skupnim delavskim gibanjem.

Vem, da imam tu težavno stališče in da je dosti sodrugov, ki so drugega mnenja. Mislijo pošteno, zdi se mi pa, da se motijo in zamenjavajo nekaj: zamenjavajo jako interes stranke, telo stranke, funkcije stranke z interesom celokupnega proletariata. Mislim, da bi si morali vsak dan ponavljati: tudi stranka in strokovništvo nista sama sebi namen, marveč le orodji proletarskega boja in proletarske organizacije. Vem, koliko s tem izrekom in kako velik krog s tem zarišem. Toda zdi se mi, da smo dolžni v Avstriji povsod vse naglašati, kar je sposobno, da ohrani zvezo med proletariatom, in ne storiti z naše strani ničesar, kar temu nasprotuje. Ne moremo odobravati separatistične taktike, separatističnega načela, separatistične akcije, moramo jo obsojati. Iz vseh naših odnošajev pa ne moremo kar izključiti češkega proletariata, kojega večine zastopnica je danes češkoslovanska socialna demokracija, — slaba zastopnica, pa edina, ki obstoja danes poleg male centralistične stranke. Mene prešinja pravilnost tega naziranja, da sem prepričan, da ne ostane vsak separatist, kdor je bil postal. Smatram to bolezen za težko, škodljivo, ne pa za neozdravljivo. Mislim, da bodo težke, globoke reforme neizogibne; a uverjen sem, da nimamo samo mi Nemci prednosti, da pojmujeemo internacionalno misel v celem pomenu in vseh posledicah, marveč razvoj, ki je nas dovedel do tega, bo tudi drugim pomagal, in Čehi niso zadnji, za koje to velja — tudi njim se bo internacionalnost vcepila z gospodarsko nujnostjo.

Zato ne morem pritrjevati predlogom, ki so za kakršnokoli izključitev. Opozarjam Vas na to, da nima bogzna kakšnega pomena, če prekinemo odnošaje, — kakor si morda mislite. Odnosaji se ne posredujejo z izključenjem iz celokupne e- s e k u t i v e. Ta naravno v teh težkih časih ne funkcionira tako pogosto. Odnosaji se vedno zopet lahko izboljšajo, kadar je treba. Dalje imamo parlamentarne odnošaje, ki so dani s tem, da je nemški klub z Italijani in Poljaki v najtesnejši dotiki, da se pa mora tudi s češkimi socialnimi demokrati zediniti, če se nahaja na dnevnem redu predmet, ki se tiče zgolj interesa delavcev. Saj je samoposebi umevno, da je narava in intenzivnost teh odnošajev čisto odvisna od trenutne potrebe. Mislim pa, da ni nobenega razloga, da prestrižemo nit, koje obstoj nam daje vzlic vsemu upanje in možnost za bodočnost. Saj prekinjeno je kmalu, popravlja se težje. Zdi se mi, da bi morali jako skrbno paziti na to, da se ne zagazi nobena pot, ki vodi k miru. Mi je ne bomo zagazili.

Seveda v današnjem položaju se skupna stranka trajno ne more vzdrževati. Že iz zgolj praktičnega razloga. Ko so bili zastopniki češke socialne demokracije na tem, da konstituirajo stranko, in ko so mi sporočili, da hoče biti sprejeta v avstrijsko skupno stranko, sem rekel, da zahteva sprejetje v momentu, ko je skupno stranko s konstituiranjem spravila v največjo nevarnost. Samoobsebi se razume, da tvori razcepljenje med češkim proletariatom veliko težavo za celotno stranko. Predlagalo se je, naj se skliče skupni strankin zbor. Danes mi o tem ni treba mnogo govoriti. Zadošča, če omenjam, da ima skupni strankin zbor le smisel, če nam da upanje, da se premostijo obstoječa nasprotja. Da bi se pa sešli in rekli: Mi smo tega mnenja, češko-slovanska stranka pa drugega; zato odidemo mi in odidejo oni — zato pa ni treba nobenega skupnega zbora stranke in zaradi druge nacionalne organizacije ga v tem oziru tudi ni treba. Da, če bi se izključil pretežni del češkega proletariata, bi komaj funkcioniral.

Predlagamo Vam drugo pot. Skupni zbor stranke sedaj ni mogoč, morajo se pa ukreniti nove organizatorične določbe. Avstrijska skupna stranka je po mojem prepričanju tako malo mrtva, da ima celo veliko bodočnost pred sabo. Ne vem le, kedar se bo ta bodočnost začela. To je težava. Mislimo, da moramo vse storiti, da se pospeši in omogoči to poživljenje. Zato bi radi na-

ročili zastopstvu stranke, naj skliče eksekutive vseh strank, kadar bo možno sporazumljenje.

Sodrug, če sem sedaj nekoliko govoril o tem predmetu — dosti dolgo, boste dejali — ga seveda nisem nikakor izčrpal. Eno točko bi pa rad še naglasil: Ne prezirajmo dejstva, katero mora vladati vso našo politiko in našo taktiko; ne mislite, da ste na svetu kaj izpremenili, če ste postavili nekaj splošnih stavkov. Delajte praktično politiko v tem smislu, da ne sklenemo ničesar, kar se ne da izvršiti, česar bi ne mogli podpirati v dejanju. Proti separatizmu se moremo v strokovnih organizacijah boriti, pa tudi stranko podpirati, in danes še bolj nego preje. In sicer zato, ker je vsaka nada uničena, da bi z nevtralnostjo in vzdržnostjo preprečili spor. Lahko smo brez skrbi, ker ostane čut za potrebo internacionalne ideje v strokovnih in političnih organizacijah pri nemških delavcih tako živ, kakor je bil, in mi moremo želeti, da internacionalna misel ne izumrje popolnoma pri češkem delavcu, ki stoji pod vplivom separatistov. Mi moramo in hočemo predvsem skrbeti za to, da kot nemški socialni demokratje ravno v teh težkih časih našo organizacijo okrepimo, izzidamo in jo napravimo kolikor mogoče sposobno, da funkcioniira, in si prizadevati, da se pozida zopet celokupna stranka, ki ni le naša potreba — če je mogoče stopnjevati poznanje potrebe za internacionalno organizacijo, smo mi prvi.

Ta del našega stremjenja bo pač najtežavnejši, toda na tem torišču bomo vedno morali biti potrpežljivi; potrpežljivost je pa poleg hrabrosti najlepša socialnodemokratska čednost. Potrpežljivi bomo morali biti, prepričan sem pa, da bomo to dosegli. Ponavljal sem že do sitega in še enkrat rečem: Češki proletariat ne more separatizma trajno prenašati, moral se ga bo oprostiti in bo našel pri nas odprta vrata.

Jaz predlagam resolucijo, ki naj izraža, kakšno stališče naj strankin zbor zavzame o tem vprašanju. Resolucija se glasi:

»Mednarodna sklenjenost soc. dem. skupne stranke v Avstriji se je sijajno obnesla v najtežavnejših bojih proti skupnemu sovražniku in je vodila soc. demokracijo od uspeha do uspeha; ona je bila in je najmočnejše in najneizogibnejše orožje tako proti zavažanju kakor tudi proti grožnjam meščanske nacionalistične demagogije; ona ni bila nikdar in nikjer ovira samostojnega razvoja nacionalno razčlenjenih proletarskih strank, pač pa je vselej in povsod njihovim akcijam dala moč in zvezo, povdarek in dostojnost.

Ta internacionalna sklenjenost soc. demokracije v Avstriji je pa sedaj prišla v hudo nevarnost na obžalovanje vreden način. Češko-slovanska demokracija je proklamirala strokovniški separatizem v nasprotju z razločno izraženim prepričanjem zaupnikov cele svetovne internacionale za načelno vodilo svoje strankine politike in za temelj svoje strankine organizacije; nakopala si je s tem težko odgovornost zato, da je bila strokovna organizacija in torej gospodarska sposobnost proletariata vseh narodnosti v Avstriji za boj, ravno tako tudi češkega proletariata samega, občutno oslABLJENA, da je bila zavest mednarodne skupnosti interesov in solidarnosti delavstva v Avstriji skaljena in motena, da je skoro nastala nevarnost, da bi se zanesle nacionalistične sovražnosti v proletarske organizacije, in da je končno bilo predvsem internacionalno soglasje in skupnost akcije avstrijske celokupne stranke oškodovano na način, ki da misliti.

Vzpričc teh dejstev izjavlja strankin zbor nemške soc. demokracije:

Mi smo edini z vesoljno internacionalo, koje soglasnemu sklepu je češko-slovanska stranka zoperstavila demonstrativno zaničevanje; edini smo z vsemi drugimi nacionalnimi strankami, pripadajočimi avstrijski celokupni stranki, katere so vsled teh dogodkov ravnotako prizadete kot nemški proletariat, — in načelno odklanjamo separatizem, ker nasprotuje internacionalnemu temeljnemu načelu soc. demokracije.

Žalostne izkušnje zadnjega časa in na lastnem telesu proletariata vseh narodnosti v Avstriji nam dajejo prav, če proglašamo strokovniški separatizem in od njega povzročeno razbitje strokovniških centralnih organizacij za praktično pogubno.

Mi smo prepričani, da bo mednarodna sklenjenost podjetništva, ki vsak dan postaja razločnejša in mogočnejša, povzročila sedaj bolj nujno nego kedaj poprej mednarodno sklenjeno centralizacijo naše strokovne organizacije in jo napravila za prvi pogoj uspešnega strokovniškega boja, ker bi sicer življensko stanje organiziranega proletariata bilo težko ogroženo.

Separatizem torej ne nasprotuje le temeljni misli socialistične internacionale, marveč je tudi resna nevarnost našega političnega in strokovniškega boja.

Nemška soc. demokracija mora odgovornost za te pojave prepustiti češkoslovanski soc. demokraciji; tembolj je njena dolžnost, da varuje svoja tla, svoj politični razvoj in akcijo posledic separatističnih zmot.

Zbor stranke zato odobruje, da so se nemški soc. dem. poslanci v parlamentu konstituirali kot samostojen klub, in pričakuje, da bodo prejkoslej v kar najtesnejšem stiku s soc. dem. poslanci drugih narodnosti delali pravo proletarsko politiko v parlamentu.

Zbor stranke odobruje, da se nemški soc. dem. poslanci nikoli niso uklonili demagoškim potrebam in ukazom nemško-meščanskih nacionalistov, in pričakuje, da bo nemški soc. dem. klub prejkoslej znal zastopati pravico in interese nemškega proletariata, sledeč pri tem zapovedi mednarodne pameti.

Nemška socialna demokracija bo storila vse, kar je v njeni moči, da odstrani žalostni položaj, ki so ga povzročili češko-slovenski separatisti, predvsem pa bo izkušala kolikor mogoče omejiti usodne posledice separatizma. Stranka bo zato z vsem svojim vplivom in z vso energijo podpirala strokovniške centralne organizacije v njih vsiljenem obrambnem boju proti separatistični razdiralni taktiki.

Separatizem je končno tudi povzročil razkol v češki socialni demokraciji. On je odgovoren zato, če so skupine razredno zavедnega češkega proletariata, upirajoče se separatizmu, proti principu, sankcioniranemu na vseh internacionalnih kongresih, mislile, da so primorane, da se združijo v posebno stranko. Strankin zbor obžaluje ta razkol, ki je nujna posledica separatistične metode, in pozdravlja dejstvo, da je znaten del čeških delavcev ostal zvest načelom internacionale, in izjavlja, da nemška socialna demokracija novo ustanovljeno češko socialno demokratično delavsko stranko priznava kot proletarsko bratsko stranko in da bo podpirala njeno zahtevo, da bo sprejeta v celokupno stranko kot enakopravna politična organizacija.

Strankin zbor nujno želi, da bi upanje ne bilo zastoj, da se bo tudi v masi češkoslovenske stranke zopet zbudila zavest, da je povrat k njeni slavni internacionalni tradiciji najvažnejša zapoved samoohrane za češki proletariat in temeljni pogoj razrednega boja za proletariat vseh narodov v Avstriji.

Da se pospeši ta razvoj in pot k miru ohrani prosta z jekleno potrpežljivostjo, je neoporečna dolžnost nemške socialne demokracije.

Ker je sedaj sklicitev celokupnega zbora stranke jedva mogoča in bi gotovo ne bila uspešna, sklepa strankin zbor, naročiti zastopstvu stranke, da ob času, ki se mu bo zdel pripraven, povzame iniciativo in skliče izvenredno državno konferenco ekseku-

tiv vseh socialno demokratičnih strank v Avstriji, katere naloga bo, da zopet upostavi internacionalno organizacijo socialno demokratične skupne stranke in jo prilagodi sedaj danim političnim pogojem.«

To je resolucija, ki mislim, da izraža, kar moremo reči, moramo reči o tem, kar je v interesu nemškega proletariata nujno, da se zgodi.

Stvar, katero obravnavamo, gotovo ni taka, da bi nas navdajala z navdušenjem in ponosom; žalostno je, da moramo take težave odpravljati. Toda sodrugi, dajte si še enkrat reči:

S temi težavami moramo v Avstriji računati, in kdor se ne bi hotel težkega dela lotiti, bi se moral izseliti. Saj mi bi se vsi prav radi. Naj Vam še enkrat rečem: Sklenite le, kar odgovarja dejstvu, in ne mislite, da se razvoj stranke vrši po formulah in šablonah. Le to moramo odnesti kot resnični rezultat domov, kar je izšlo iz resničnosti. Resničnost v Avstriji je pa, da obstojajo narodi in da so med njimi nasprotja, ki jih proletariati globoko čuti. V tem proletariatu ne bi smelo biti nasprotja; toda tu je — in dejstvo je potreba stranke, da ima na političnem polju samostojnost organizacije do jako visoke meje. Čimbolj potreben je centralizem na strokovniškem polju in čim ostreje se ga je tu treba držati, tembolj možno in potrebno je, da dopuščamo na političnem polju avtonomistično izobraženje. Kdor misli, da se lahko vrnemo danes glede izobraževanja naše strankine organizacije za leto 1896 in za vimberški strankarski zbor, bi ne zahteval nič drugega od nas, nego da moramo vso težavno pot prehoditi še enkrat iz početka. Izobrazbe naše stranke se niso izvršile samovoljno; dosegli smo jih z delom, ko smo se neprestano prilagojali razmeram. Ne vselej z uspehom. Nismo vselej našli v prvem hipu pravega in vselej nismo takoj premostili ovir. Gotovo je, da je vkljub temu edina pot ta: nacionalna samostojnost za vse, tudi za nas! Internacionalna sklenjenost, internacionalno socialno - demokratično prepričanje!

Še enkrat: narodni radikalizem, socializem in drugo.

Auf einen groben Klotz fällt ein derber Keil.

Na svetu so ljudje, ki v političnih in podobnih rečeh ne morejo slišati heterogenega mnenja, — zlasti ne mnenja o svojem mnenju —, ne da bi jim kri udarila v glavo. Kongestije pa izključujejo vsako pametno misel. Tako se je pripetilo tudi Rostoharju, ko je pisal 2. številki »Napredne Misli« in pustil za seboj celo vrsto »umorjencev«. Kakor drugim, odgovarja mož tudi meni z visocega. V moji ostri kritiki predmeta je videl oseben napad nase, iz činjenice, da branim socializem kot načelo in socialno demokracijo kot stranko pred mnogimi neupravičenimi napadi, ki jih ima R. skupne z različnimi šarfmaherji, sklepa, da so me socialni demokrati »poslali v boj«; tega kulturnega bojevnika in docenta filozofije moram še le na to opozarjati, da so tudi pri nas že pošli časi, da se je prepričanje skrivalo za stranko. R. me je dejal v rubriko med socialne demokrate in svoj odgovor, če se sme ta proizvod domišljavosti tako imenovati, je tudi naslovil v tem zmislu. Ni namenjen teoretskemu nasprotniku, marveč političnemu sovražniku, za katerega je dobra tudi žaljivka. S tem je R. zaigral svoj prestiž znanstvenika in debaterja in agira le še kot domišljav polznanstvenik, ki se je mnogo učil, pa malo razume, ki je torej »strokovnjak« v najslabšem pomenu besede: Filozof je, dokler molči. Zato mu tudi ne zamerim, čeprav pristavlja tisti »brez zamere« ob koncu svoje turnirske bravure jako bojevito ... To se mi je zdelo potrebno omeniti, da ne bo nesporazumljenj med nama. Clara pacta, boni amici! —

*
* * *

Debata se vrsti okrog vprašanja: More-li narodni radikalec postati član socialno-demokratske stranke? Iz tega vprašanja se razvije vprašanje po bistvu te stranke in po načelni kakortudi po stvarni razliki med narodnostjo in mednarodnostjo. Končno se iz tega razvije vprašanje o upravičenosti socializma kot principa. Logični predpogoj za vsako prognozo je eksaktna diagnoza. Zato ostanimo pri zgorajšnji formulaciji vprašanja, potem »Napredni Misli« ne bo treba igrati naivne slepe miši.

V narodno-radikalni struji se je mnogokrat povdarjalo njeno nestrankarstvo in nadstrankarstvo (izvenstrankarstvo), češ, politika je veda, mi jo le proučujemo, ne da bi jo hoteli delati. Smo protiklerikalni, narodni, demokratični. V tem okvirju je vsakemu radikalcu dano na voljo izbirati si stranko, kakor sam hoče. V naprej se je torej radikalec izključil le iz klerikalizma in njegove stranke. Zato čisto formalno ne gre izključevati narodnega radikala iz kterekeoli neklerikalne stranke ali ga vezati na napredne, ker bi to bilo logično nasprotje temeljni točki struje, izvenstrankarstvu.

Spor pa ne gre le za to, ali je radikalec formalno upravičen vstopiti kot radikalec, t. j. ne da bi postal nezvest načelom narodno-radikalne struje, v socialno demokracijo, marveč se suče okrog vprašanja, ali je sploh mogoče spraviti socialistično mednarodnost v sklad z radikalčevim geslom takozv. »absolutne narodnosti«. Brunčko in jaz sva pritrdila, Rostohar je zanikal. Z Brunčkom sva trdila: Razvoj socialistične teorije in rast ter praksa stranke sta ona činitelja, ki dovoljujeta interpretacijo socialističnega programa in revolucionarnih gesel v zmislu nove dobe, v zmislu priznanja narodnosti in državnega sožitja, R. pa pravi, da je zanj merodajen edino-le program, ker le on daje kriterij, po katerem se presojajo stranke.

Ko sem formuliral vprašanja, — bi že mogel skleniti debato. Saj leži odgovor na dlani. Zdi se mi pa potrebno ponoviti utemeljitev svoje trditve iz publicističnih vzrokov: Ideja naj klije. To se mi zdi tembolj potrebno, ker se državno pravo vedno bolj loteva socialistične teorije, hoteč izsiliti rešitev one velike znane krize, v kateri se nahaja znanstveni socializem.

*
* * *

Ozrimo se najprej na mater avstrijske in jugoslovanske socialne demokracije, na nemško socialno demokracijo, stranko Engelsa, Marxa, Lassalla, Liebknechta, Kautskega, Bebla in naslednikov. Vsakomur, ki se količkaj zanima za to stranko, je jasen njen čudni položaj. Na eni strani votli strankin program, kateremu nihče več ne veruje, ki ga pa nosijo pred maso kakor svetniško podobo ali vojni prapor; na drugi strani cela vrsta razumništva, ki vidi in ve, pa iz notranjih strankarsko-političnih razlogov — nima poguma odločno zahtevati revizijo programa. Ti dve nasprotji: Demagoštvo, poosebljeno v radikalnih marksistih, državni razum, poosebljen v modernih lassallovcih, takozv. revizionistih, pa oče Bebel, zunanji znak edinosti needine stranke. Ali za

vsem tem stoje štirje milijoni glasovnic, polne strokovničarske blagajne, stodeset poslancev v državnem zboru in tisoči občinskih svetnikov, in za vsem tem stoji življenje, ki hoče rešitve dnevnih vprašanj. Kaj sedaj? Socialno demokracijo vseh narodov čaka en velik problem: Najti pogodbeno formulo med državo in družbo, med razrednim bojem in solidarnostjo sožitja v narodu in državi.*) Ves družabni razvoj, uloga, ki jo igra socialna demokracija v državni zbornici in povsod, kjer se bori ustava z upravo, — znači vsebinski preokret socialne demokracije v stranko demokratičnega sodelovanja pri državni upravi. Tu je rešitev uganke, ki jo je država stavila socialni demokraciji, — rešitev, ki jo je »revizionizem« v teoriji že našel. Toda revizionizem še ni zmagovit. Strankini radikalci se še drže starega programa, — četudi le slepomišijo in kompromisijo, varajoč sebe in druge, — in zadržujejo ta prirodni razvoj s e k t e v s t r a n k o. V stranki se bore Marxovi nasledniki z Lassallovimi, a vidi se že, da bodo slednji zmagali. Marksisti pa bodo tem strankinim realistom, če jih smem tako imenovati, podajali vedno več teoretske in praktične moči v trenju orehov.

Avstrijska socialna demokracija je, kakor znano, prevzela obliko in vsebino od nemških lassallovcev. Zgodovina socialne demokracije na Dunaju in na Češkem to potrjuje. Dunajski »novomarksisti« Adler, Bauer, Renner in dr. so še le v drugi vrsti prenovitelji stranke, ki je bila propadla radi zunanjih vplivov. Avstrijska socialna demokracija je postala po l. 1906. državna stranka par excellence, in v tem njenem bistvenem ustroju moramo iskati vzroke za njen trdovratni upor proti krivemu takozvanemu »separatizmu«. Ustvarjena v centralističnem duhu germanske Avstrije je prevzela njen centralizem vkljub demokratičnemu programu. V tej njeni zgodovinski zmoti vidim vzrok, zakaj se dunajskim (in drugim) novomarksistom zdi češki avtonomizem protisocialističen. Teoretski pa je tudi tu pojem narodnosti spravljn v sklad z mednarodnostjo.

Preidimo k jugoslovanski socialni demokraciji. Res, ona ima mnogo hib; najglavnejša njih je, da stranka nima politične moči. Toda pogledjte si njeno zgodovino! Do pred kratkim je še bila sekta, brez intelektualcev, in ni daleč oni čas, ko so naši rudarji in kovači splošno govorili: Ne jezik, želodec je glavno . . . Toda to vendar ni bistvo socialne demokracije, ne naše, ne drugih. V čin-

*) Podobno glej revije: März, Oesterr. Rundschau, avgustove štev.

jenici, da so nekoč »N. Z.« napovedali boj »Omladini«, smatrajoč narodni radikalizem za »voden«, ne vidim nobenega protidokaza, tudi ne v papirnatem »neomajnem revolucionizmu«, četudi mi Rostohar ž njim dokazuje vse mogoče in nemogoče reči. Jaz ga ne vprašam po besedi, marveč po bistvu. V socialni demokraciji, tej bojujoči se stranki socializma,*⁾ se je naziranje o narodnosti tekom časa bistveno izpremenilo. Narodnost je danes priznana kot dejanski predpogoj mednarodnosti. Kopenhagen je sicer pokazal demagoško moč in slepoto socialističnih »neomajnih«, toda poštenjak priznaj dejansko razvojno tendenco, in besede programa, še vedno obstoječega, bodo takoj zadobile nov pomen, nego so ga imele v času, ko je bil program postavljen. Dvajseti vek je lepši od devetnajstega, ki je še le pričel razvijati industrijo ... Sicer ima pa tudi ljubljanska narodnostna resolucija izrecno programatično veljavo. Z mnogimi znanstveniki**⁾ tudi jaz prav nič ne verujem v tisto »neomajno revolucionarnost«: Glej strokovničarsko gibanje, delavske hranilnice, Kristana v ljubljanskem občinskem svetu, Idrijo! Kaj pa je storila ona, v programu in vodstvu še tako marksistna nemška soc. demokracija neposredno pred volitvami v l. 1912? Sprejela je v svoj program energično kmečko notranjo kolonizacijo! S tem je programatično napravila svoj največji revizionistični korak ter se bolj ko prej oddaljila od marksizma, potem ko so David, Hildebrand in dr. teoretski zrahljali tla. —

Toda R. vidi le »narodnost«, ki mu ni živ pojem, marveč idol. (Sodim po tem, kar je R. napisal.) Recimo še dve tri o tej točki. Ne zdi se mi prav, da je Brunčko zanikal***⁾, da je »absolutna narodnost« načelo narodno-radikalnega gibanja. To načelo moramo vsekakor priznati. Jaz le zanikavam, da bi se »absolutna« narodnost ne sladala z mednarodnostjo in z razrednim bojem. Samo prav se mora razumeti. Načelo »absolutne narodnosti« ne pomeni nič drugega, kakor da mora majhen narod skrbeti za svojo intaktnost in za okrepčanje svoje individualnosti, t. j. vseh svojih vrst, da mu je torej izpolnjevanje praktičnih narodnostnih (gospodarskih, političnih, kulturnih) potreb najnujnejše in prvo načelo, »narod« najvišja socialna enota. To stališče nikakor ni teoretski

*⁾ Tako je dobro imenuje Sombart. R-u pa ta naziv ne ugaja; on, ki bi mu filozofski temelji znanstvenega socializma morali biti znani, pravi, da sta tudi narodno- in krščansko-socialna bojujoči se stranki socializma!

**⁾ Omenjam samo Michelsa. Glej referat v 4. števil. „Vede“.

***⁾ Omladina, VIII, 1.

ali filozofski apriorno, marveč dano iz prakse, iz nujne sebeohrane one sociološke skupine, ki jo imenujemo narod. Borba med plemeni oz. narodnostnimi skupinami je ravnotako gotova sociološka činjenica, kakor je razredni boj gotova, znanstveno in empirično ugotovljena gospodarska činjenica. Spojitev teh dveh bojev oziroma bojujočih se činiteljev v narodne enote in v mednarodne celote (zveze enot), — to je enak problem, kakor ga stavlja socialistom kot zastopnikom razrednega interesa država kot zastopnica solidarnosti razredov in slojev. To je kardinalna ali Arhimedova točka, to vprašanje je povzročilo krizo v socializmu in v — nacionalizmu. Le v spojitvi teh načel je možen izhod iz krize. To pa je reč prakse. Ali naj tu še kaj dokazujem?

Jugoslovanska socialna demokracija še nima otroške dobe čisto za seboj. Kopač, Milost, Čobal, to so še »stari«. Ali »Zarjina« debata o tržaškem šolskem vprašanju, jugoslovanska resolucija in mnogo drugega, to so simptomi, da je moderna doba dosegla tudi to stranko, ki je bolj podvržena notranji konservativnosti, ko druge. Definitivni prestop starih mej je le vprašanje moči, političnega uspeha in organizacije, pa last not least znanosti. Mislim, da bo tudi Oppenheimer prišel do nas ... In čimbolj raste število inteligence v jugoslovanski socialni demokraciji, tembolj bo rasel pomen stranke za narod in njegov napredek. Da pa ona organizira razredni boj, je čisto v redu in prav, — saj je razredni boj družabna nujnost, ki jo priznava politična ekonomija, tudi če je konservativno tendenčno barvana. Vkljub temu razrednemu boju postaja stranka vedno bolj državljanska opozicionalna stranka, njena revolucionarna terminologija je le v toliko resnična, v kolikor se sklada s splošnimi in splošno priznanimi dejstvi politične ekonomije. Vočigled tej praksi stari program, ta dokument preteklosti! Vkljub vsem uvodnikom nima več dejanske vrednosti, ko kos papirja. Vsaj ne načelne vrednosti. Agitatorične in zgodovinske mu seve ne odrekam.

Seveda je treba to trditev razumeti cum grano salis. Ta granum salis pa manjka Rostoharju, ki ves vshičen vsklika: »Kaj, socialisti nočejo več odpraviti zasebne lastnine?« Itd. Dragi gospod, o tem se v pričujoči debati niti menili nismo, na ta del programa se ni nihče oziral, nihče o njem govoril, saj je to vendar poglavje zase. Sicer pa povem svojemu čestitemu sobesedniku na uho, da tudi ta del programa že zdavnaj nima onega komunističnega zmisla, kakor nekoč, marveč da se je umaknil kolektivizmu, ki opisuje in ublažuje to razlaščenje ter je mestoma celo preklicuje. Komplicirani sistem državnega in municipalnega socializma,

zadruga, tarifne pogodbe, socialnega varstva, dedne in davčne reforme pač ni več komunizem, kakor stoji v programu, čeprav priznava zasebno last za izhodišče vsega tega razvoja. In ona programatična izjava o nujnosti notranje kolonizacije? Vsak resen človek mi bo priznal: Program v oni strogosti in v onem pomenu, kakor so ga koncipirali, kakor ga razume Rostohar in kakor strahijo ž njim buržoazijo, ne velja več, — razven tudi agitatorično. Beseda je tam, njen pomen pa je drug. Da torej povzamem jedro spora (in odgovorim R.u na vprašanja, ki jih stavlja Brunčku): Prejšnja interpretacija socialno-demokratskega programa se ni skladala z narodno-radikalnim programom, moderna interpretacija pa se sklada ž njim. Istotako se sklada tudi socialno-demokratska praksa z narodno-radikalnim programom, to sicer še ne v posameznih, pač pa po svoji tendenci. Ne zanikam hib socialne demokracije, zlasti njenih »neomajnih«, toda ne vidim v teh hibah vzroka za izključenje socialne demokracije iz naroda niti za zadosten vzrok, ki bi inteligenci branil vanjo vstopati.

So pa še zunanji vzroki, ki se tičejo manj socialne demokracije in več naše posili-inteligence, ki nima nič, prav nič razumevanja za socialna vprašanja.*) »Malemu narodu je treba razširiti obzorje«. Te krilate besede (dr. B. Vošnjaka) razumem pač le tako, da mora znanstvenik izvajati tudi praktično, kar je izsledil teoretski. Zato ne zagovarjam le upravičenosti vstopa narodnih radikalcev v socialno demokracijo, maveč sem in bom v javnosti zastopal kooperacijo naprednjakov in socialne demokracije, sem in bom zahteval tudi socialno izobrazbo naše inteligence; to se mi zdi logična posledica programa narodnega radikalizma, ki je prvi izven socialistov zahteval energično delavnost, pozitivno podrobno delo in teoretično, znanstveno proučenje politike. Če si Rostohar pri teh gestih kaj misli, in če misli logično, mi bo pritrdil. Če ne, pa ne.

V zadnji »Napredni Misli« me R. tudi vprašuje, kaj je Klofačevstvo. Tega danes R.u ne bom razlagal. Če noče vedeti, je razlaganje zaman, če pa res ne ve in se hoče podučiti, naj čita

*) Slučaj v Ljubljani, ko je večina odklonila Kristanov predlog, naj občina odda delo le tistim podjetnikom, ki izpolnijo določene mezdne pogoje, dokazuje popolno socialnopolitično impotenco naše liberalne javnosti. Takisto tudi zagovarjanje večine v „Slov. Narodu“. Seveda ni nič čudnega, če se zdi tem konservativnim meščanom vsak, ki je količkaj modernejšega mnenja, že revolucionar, saj se celo R. izpozabi tako daleč, da me vtika v „rubriko“. Brez etikete si pač naši špispurgarji ne morejo nikogar misliti.

stare letnike »Domovine« in »Narodnega Dnevnika« ter zgodovino najnovejše Chociade v Ljubljani. Če še pa to ne zadostuje njegovi radovednosti, naj se še pa oglasi, da ga podučim, kaj je demagoštvo Klofača & Co ali Klofačevstvo, in kaj je socialno-politično demagoštvo meščanskih strank. — Končno si R. ni mogel kaj, da ne bi branil Masaryka proti meni. Pri tem pa podtika mojim besedam pomen, ki ga one nimajo. To težko obdolžitev sem pripravljen dokazati. Pa tudi vse ono, kar piše R. o Masaryku, izpričuje, da R. Masaryka ali ni bral, ali pa ne razumel. Tudi to lahko dokažem, ter čakam samo R.jevega poziva. Za danes pa to zaključujem.

*
* *
*

Še besedico »Omladini«. Za anonimnega pisca replike v »Omladini« (št. 3./4, IX) je značilno vprašanje: »Ali se mu (meni) je zdelo končno le imenitno, napisati jih?« (inkriminirane besede). Jaz se proti temu očitaniu ne bom branil, ker smatram to pod svojo publicistično častjo. Na ostala izvajanja »Omladine« bom pa le na kratko reagiral. Upam, da ne naletim na gluha ušesa.

Izvemši gori omenjeni faux-pas, je odgovor »Omladine« mnogo mirnejši in dostojnejši, nego hrulacija »Napredne Misli«. Opiram se v glavnem na p r i z n a n j e »Omladine«, da je moj očitak resničen. Kajti kaj je družega, ko priznanje, kar ste napisali na str. 34? Ali, da se razumemo, gospodje! Jaz nisem nasprotnik narodno-radikalnih načel, ampak jih priznavam, energično pozitivno delavnost, teoretsko izobrazbo in narodnostni princip sprejemam, le to brezdelje, ki ga vi na 34. str. priznavate, in ki ga imenujete na naslednji str. »upehanost« in »zbiranje moči«, to sem imenoval jaz epigonsko dekadenco, kajti če ste objektivni, mi morate priznati: Nastop nekaterih starešin, znanstvena potencia Rostoharja, ponehanje prosvetnega in nekdam tako bujnega »Prosvetnega« dela, to je več ko upehanost, to je dekadenca. Struji želim, da se skoraj otrese te dekadence in »upehanosti«, — v kolikor leži v močeh posameznika, jo bom podpiral; v močni in delavni narodno-radikalni struji vidim danes edino izven socialne demokracije možno osveženje slovenskega srednjega sloja, zato bom ideje te struje vedno podpiral, — saj je ona v tesni idejni zvezi s socializmom, — ravno zato bom pa iskal besede najostrejše graje za tiste elemente v struji, ki jih smatram za bacile plesnobe: Kot prijatelj, ne kot nasprotnik narodnega radikalizma.*)

*) Na str. 76. N. Z. 2. vrsta zg. mora stati „realizmom“ — mesto „socializmom“.

Naše razumništvo in socializem.

Tisti, ki aristokracijo duha propovedujejo, se hudujejo nad zaostalostjo naroda, katerega sami zanemarjajo.

Delavski List.

Vsebinsko gornjega gesla nam v drugi obliki tudi oznanja starodavni Kung-Futse. Prostaško se mu namreč zdi, zahtevati od drugih več, nego moremo nuditi sami. Če nimamo v prosvetnem pogledu nikakih zaslug za narod, s kakšnim opravičenjem pričakujemo tozadevnih uspehov? Saj nam je, kar nas ni udarjenih s slepoto, že postalo očito, da vsi dosedanji voditelji in nepoklicani učeniški naroda le budijo v množici čute, kakršne rabijo, in ne takšnih, kakršne bi naj množica imela.

Po zadnjih volitvah v državni zbor lahko vnovič mirnodušno trdimo, da se v vodstvu naroda naša inteligenca ni odlikovala, marveč se je izkazala za veliko ničlo. Jasno je pokazala, da ne zajema svojih zahtev iz resničnih potreb naroda, odnosno da jih še niti ni ugotovila v narodu. Dokazalo se je, da so Slovenci vseprek popolnoma izročeni ponižnim hlapcem vsakokratne vladne sile. Ti hlapci, ki so pravzaprav stebri slovenske družbe, stebri slovenske politike, pa imajo le toliko veljave, v kolikor so pokorni vladi — ako jih namreč rabi in potrebuje, ne pa v kolikor bi bili lahko koristni narodu. Ti hlapci dopuščajo, da jim vlada določa, v koliko smejo biti narodu koristni.

Prejeto se bode to izpremenilo, se bodo morali izpremeniti nazori našega razumništva, ki tvorijo kasto brez slehernega stika z maso. Pokretu Slovencev je zlasti treba reforme v tej točki; vez med razumništvom in ljudstvom bi morala v prosvetnem oziru zadobiti produktivno moč. Za naše razumništvo še posebej ni častno, da zatajuje svoje pokolenje, ker je razven par izjem izšlo neposredno iz neuke mase; kajti vsled tega ni še izgubilo znakov svojega pokolenja in naravna krvna vez ga še veže na zaostali narod. Zato ima razumništvo dolžnost, da dvigne ljudstvo iz nižin, koder se nahaja.

Pojem »razumništvo« se že danes nanaša na vse ljudi, ki znajo izražati svoje misli v govoru in pisavi in ki so sposobni, da si pametno razlagajo vsakdanje pojave na podlagi svojega

več ali manj obširnega splošnega znanja. Ne moremo trditi, da baš ta ali ona šola vzgaja razumništvo; kajti dandanes imamo med delavci primerov dovolj, ki so si ljudskošolsko naobrazbo izpopolnili do neverjetne stopnje. Nasprotno pa vidimo, da čestokrat niti srednješolska in velikošolska izobrazba ne more zakriti omejenosti. Zakaj kar se danes imenuje odvetnik, inženir, profesor, uradnik, zdravnik, učitelj, trgovec itd., je odlomek pravega človeka. Vzrasel je s svojim poklicem v eno celoto in skrčil odnošaje z ostalim svetom na minimum, tako da se zanj že ob meji te celote neha ostalo človeštvo. Radi te gradacije trpi narod tem bolj, čim slabši je numerično. Iznivelirati v nas prav po egiptovsko ločene skupine, bi bilo zares narodno in jako napredno delo. Vsi svetovni nazori, od utopističnih do znanstvenih, zametujejo ta po poklicih umetno gojeni separatizem, vsak razumnik se zaveda te boleznj človeške družbe, a nasvetovati uspešno zdravilo, to je vprašanje bodočnosti.

Herderjeva trditev, da je človeštvo sestavljeno iz naravnih in ne iz umetnih organizmov, je ostala glas vpijočega v puščavi.

Naravni organizem — ta je narod — rušimo s strankarstvom, rušimo ga pa tudi z nezdravimi načeli našega nacionalizma prav tako, kakor z brezplodnimi umetnimi stanovskimi organizacijami, ki tvorijo nekakšne kitajske zidove.

Palacký se ni sramoval gesla francoske revolucije: prostost, enakost in bratstvo, kakor se ga dejansko sramujejo naši narodnjaki. Teoretično naše razumništvo v narodnem gibanju povdarja demokratizem, ni se pa še priučilo izvajati ga tudi v praksi. S tem je zaeno označena vsa praznota, ki je žalosten znak pojma »narod«. Niti toliko demokratičnega individualizma ni spravilo narodno razumništvo na dan, da bi bilo dalo prazni besedi »narod« užitno vsebino. Priznavamo sicer sleherni dan, da smo Slovenci reven, tlačjen, zaničevan narod; da smo pa le proletarski narod v delavsko razrednem smislu, tega se zaveda samo socialna demokracija. Slovenski razumnik sebe s poslednjo ne sme, in zavoljo tega ne more priznati nikake skupnosti; zanj je glavna naloga, da čuva tip »Illusions« in »Verfallsmenscha«, za kakršnega je vzgojen. To osobito zaradi tega, ker mu je v neprestanem hlapčevanju odvzeta prilika, da bi se samostojno razvil do boljših nazorov ob preotrivanju naših istinitih odnošajev. Snobizem, hliniti se in siliti tja, kamor ne spada, vzbuditi v sodobniku o sebi čim najboljše mnenje, kar se tiče blagostanja in duševne razboritosti, odklanjati vsako zvezo, ki ne odgovarja

njegovemu namišljenemu nivoju, izkratka plitva, napihnjena hinavščina je glavna signatura našega razumništva. K temu površnemu poglobljenju v zapoved »spoznavaj se sam«! se pridružuje še neizogibna zavrtanost na osebni interes, v katerem zamro v boljših trenutkih zasnovani večji splošni cilji. Takšen je z redkimi častnimi izjemami cvet našega naroda, kojemu bi naravno pripadala naloga, dvigniti maso — prosto po Gorkem povedano — umazano na duši in telesu. Da, umazanost nahajamo v obeh delih, v cvetu in stebelu, v prvem likano in uglajeno, v drugem brez vsakterih okraskov.

Slovenski inteligent je kruhoborec. Čim višje je pa dokumentirana njegova izobrazba, tem manj mu osebno kruhoborstvo dopušča, se vdinjati občnim interesom, če slučajno ne soglašajo s kakšnim »Flotten- ali »Kriegervereinom«. To dejstvo nam pojasnjuje prosvetno brezplodnost, ki diči absolvente naših vseučilišč. »Znanost in njen nauk sta prosta« je lepo ustavno načelo, pa malo resnično. Izvrševalo se ni za šolske dobe nad njimi, izvrševati pa to načelo tudi njim ni dovoljeno. Isti vladajoči sistem, ki je zabranil učenemu marksistu Schmidtu habilitacijo na lipskem vseučilišču, je ukoril fizika socialista na berlinskem vseučilišču, in je tudi pregnal v Avstriji Wahrmanda. Poslednjega dela znanstveno baje niso na višku, vendar mu bodi povedano v zadoščenje na tem mestu, da je nam delavcem iz njimi več koristil, nego razne visoko učene razprave njegovih tovarišev. Zakaj fabrikante knjig vodi prav često koristolovstvo, ne prosvetna misel.

Država, ki profesorje nastavlja, skrbi povsod, da učitelji njenih šol niso nasprotniki današnjegt družabnega in državnega reda. Še tista malenkost, kar velikošolski učitelji predavajo svojim slušateljem o socialni politiki, se zdi gospodujočim slojem škodljiva hrana za bodoče uslužbence in uradnike. Če se tuptam kak profesor osmeli govoriti o slabem razmerju med stoje čimi kapitali in delovno kapaciteto, o premoči kartelov, o zgrešenem in kljub temu blagoslovljenem redu družbe, se ne vsuje ploha samo nanj, marveč na vse sostanovnike. Sedaj pa reci kdo, da ni imel Dubois Reymond prav, ko je dejal, da so vseučilišča v Nemčiji zavodi za vzgajanje duševnih čuvajev Hohenzollerncev. Če pri nas podobne sodbe ni, to še ne dokazuje, da se imamo mi bolje. Avstrijski pravnik Vam bo dandanes na vprašanje, kaj je ustava, točno odgovarjal, da je med vladarjem in ljudstvom sklenjen pakt itd., čeprav je že pred petdesetimi leti Lassalle učil, da je ustava zabilježen izraz dejansko vladajočih sil v državi. In kateri zgodod-

vinar bi se drznil resno učiti, da so vse avstrijske vojne preteklega stoletja, bodisi naperjene proti francoski revoluciji, zedinjenju Nemčije ali osvoboditvi Italije, gospodarske moči narodov izrabljale samo v to, da preskrbijo reakciji zanesljivo armado? S tem so prilično označena naša vseučilišča kot zavodi, ki jim je prva skrb, da vzgojijo politične oprode brez preobrazilne sile, kakor pač to opažamo pri naših akademičnih izobrazencah.

Splošna in morebiti tudi teoretično-znanstvena izobrazba sta torej zaključeni na ta način, in pričinja se trnjeva pot praktične strokovne uporabe. To je pot kruhoborstva oziroma hlastanje za kariero, ki zatre vse boljše instinkte za javnost na večne čase. Gotovo je marsikdo kljub guljenju tendenciozne šolske materije prodril do jasnih nazorov v marsičem, kar mu vsiljuje sodobnost, vendar misel na mogočo kariero zabrani sleherni odpor. Trohica junaštva, ki se ga je po redkih vzorih navzel svoječasno, zapusti sedaj resigniranca, ki si bode odslej kot politični, sodnijski, finančni itd. uslužbenec države prizadeval, da se čim prej izuri v običajnem birokratskem slogu, da se brž prerije do boljšega kruha. Ime »mezdni delavec« se je sedaj prijelo tudi njega, kar velja v obče o naših pravnikih, se lahko trdi o absolventih vseh drugih fakult, ki vstopajo v mezдно delo. Navidezno še sposobnost in delavnost nekaj zaležeta pri začetnikih in nižjih činovnih razredih; za vodilna mesta je pa pred vsem potrebno zaupanja od zgoraj, za katero se večina peha brezuspešno. Skrb, da si to zaupanje osigurajo, neovržno absorbira največ moči našega razumništva; zato je tako malo, da ne rečem nič ne preostaja za svobodnejši pokret. To je vzrok, da nam od tam, odkoder si največ luči obetamo, prihaja samo stanovski napuh, kot plašč notranje preperelosti. Od ljudi, nad katerimi ima servilizem tako neomejeno diktaturo, pač ni pričakovati iniciative za osvoboditev mase, ljudstva, ali kakor oni govore, naroda. Spričo takega zatajevanja lastnega prepričanja, spričo toliko duševne prostitucije vzbuja stanovska domišljavost naše jare gospode vse pomilovanje zavednega delavstva. *Lasciate ogni speranza...* Tudi prosti poklici, odvetnik, inženir, zdravnik postajajo čim dalje bolj odvisni od podjetij, bolniških blagajn in raznih javnih naprav. Njih zaposlenost je ob neizogibni konkurenci takšna, da jim za prosvetno delo ne preostaja veliko prostosti.

Tisto toliko hvalisano rodoljubje se ob kruhoborstvu razpade v nič. In tista vzajemnost, ki bi morala prešinjati vse sloje enega najmanjših narodov, lahko vidi, kako jo zapuščajo vsi, ki so po-

klicani, da jo ustvarijo. V boju za obstanek pač padejo v razumništvu oziri na slog, enotno pržrtvovalnost in kar je podobnega lepega. Med delavstvom rodi boj za obstanek edinost, tu pa razkrojenje. Ta razlika ni premostljiva, marveč mora biti odpravljena, če hočemo pripraviti in doseči združenje ročnega in duševnega delavstva. Razumniku je samo potrebno, da bistro opazuje, kako narašča vzajemnost njegovega delodajalca z drugimi delodajalci, pa bo zapazil, česa njemu manjka, in nič več ne bo dvomil, kam sodi. Zakaj vsa našemljena vnajšščina, vse svetno posnemanje kretenj zgornjih deset tisoč, vse licemersko prikrivanja resničnih odnošajev ne more utajiti vršče se proletarizacije razumništva. Jaderno si hitita v naročje.

To dejstvo bi naj iztreznilo razumništvo v toliko, v kolikor se upira demokratizaciji zavoljo svojega negotovega meščanskega blaženstva. Največkrat pa, in baš to je znak najhujšega hlapčevstva, se odteguje razumništvo izrazu svobodnejšega mišljenja in stika z maso zgolj zavoljo tega, da si ohrani popolnoma brezplodno, v demokratičnem pogledu pa silno škodljivo zaupanje vseh merodajnih čurvajev ustavovernih korit. Ali ni to stradarija pod nivojem delavca? Razumnik-delavec, ki ne sme misliti svobodno, masa pa delavec, ki ne zna misliti svobodno, to je vendar v svoji celoti material, s katerim se da igrati poljubno.

Če že sodba, ki si jo je ustvarilo delavstvo o razumništvu z veliko-šolsko izobrazbo, ni ravno laskava, je še bolj gotovo, da si iz srednjih šol prihajajoče razumništvo ne more steči boljše. Naravno. Profesoralna hegemonija s svojo monarhično zgodovino, svojim konservativnim naravoslovjem, svojim metodičnim negovanjem tradicionalne državno-modroslovne omejenosti in ves birokratični ustroj šolstva skrbno pristriže vsak polet dijaka, kadarkoli se želi dvigniti nad dopustni nivo. Dopuščena in usiljena mu je pa neka ideologija, ki ga bode srečno, vendar nikdar zadovoljenega dovedla v brezodporno suženjstvo. Za energijo, zavest moči, nima šola nikakih vzpodbud. To popolnoma odgovarja utilitarističnemu kulturnemu nazoru, ki upognjenemu hrbtu in po-bešeni glavi ložje malike postavlja, bodisi na trone ali altarje, nego vzbujeni samozavesti.

Sleherni srednješolec mora o Miltonovem epu vsaj vedeti, da eksistira. Tudi njega vsebina še ne krši pohlevnih šolskih namer. Odveč so pa drugi Miltonovi spisi, ker bi utegnili povzročiti svobodnejše razmišljanje o veljavnih napravah.

Za vsako Goethejevo kretnjo ima naš srednješolec pripravljeno letno številko, čeprav tako obremenjenje spomina nima v prosvetnem pogledu nobenega pomena. Goethejev nasvet historiku Ludenu, ko je pričel izdajati politični časopis »Nemesis«, bolj pojasni velikega pesnika resnične nazore, nego vse drugo. Svetoval mu je namreč, naj opusti izdajo časopisa, oštane pri svojem znanstvenem delu, naj pusti svet v starih izvoženih tirih in naj se ne umešava v razpore kraljev, ki se vendar ne brigajo niti zanj niti za Goetheja. Ludenu ta nasvet ni nič škodoval, škoduje pa še dandanes našemu razumništvu, ki je zamaknjeno v vodilne malle, odkoder prihajajo podobni nasveti. Kakor tedaj, je še danes gotovo, da je nasprotnikom ljudske prosvete zagotovljena lepa kariera. Čimbolj se omeji razumnik na odkazano mu strokovno opravilo, temmanj se ga loti izkušnjava prosvetnega dela. Jezikovne razprave, feljtoni za hvaležne čitatelje merodajnih distov, ponižne potopisne črtice, vse pač, kar sodobnikov ne razburja, si razumnik v razvedrilo lahko privošči, posebno če to kaj nese.

Iz povedanega sledi, da organizirano delavstvo v poglobljeni izobrazbi našega razumništva ni prav nič uverjeno. Nasprotno je njega izobrazba samo plast, pod katero se ščeperi kategorični imperativ obstoječe morale, namreč: delaj tako, da tvoja dejanja ne bodo škodovala vladajočemu družabnemu redu. Čigar izobrazba se ne da utesniti v te sponse, njegova usoda je zapečatenata. Ker ima morala svojo teoretično in svojo praktično stran, in ker prva ne pomeni nič, druga pa vse, moremo kvaliteto vladajoče človeške družbe presojeti le po uporabi morale. Tem prigodom pa vidim, da ta družba dopušča v morali čudesna protislovja med teorijo in prakso, kar ji daje pečat hinavstva, to je negacijo morale.

Oni del izobraženstva, ki želi v tem oziru preobrata, še med seboj nima nikakih vezi, je brez moči in zato ne more živeti; drugi del, ki je pripravljen se v hinavstvu izživeti, pa še ne izumre tako hitro. Na tem sloni ravnovesje in navidezni mir v našem razumništvu; odtod tudi pomanjkanje prostodušne iniciative.

Vsak korak našega razumništva pohaja le iz potrebe in sile, in še to ne brez soglasja vladajočih korifej. Za osvoboditev iz takih spon je treba združiti moči, odnosno odstraniti običajno grupiranje po poklicih. Spoznanje, da imamo samo dve vrsti razumništva, produktivno in strokovno izobraženo, bi pospešilo, kadar preide v občo zavest, potrebno združenje. S tem bi seve padel namišljeni nimbus, ki ugaja nekterim stanovom. Oživljena enotna volja bi pa bila vsekakor te žrtve vredna. Toda odkod

zajeti za to požrtvovalnost potrebnega altruizma? Konjsko kopito hlapčevskega egoizma bi ubilo danes še vsak pojav kulturnega tipa, ki bi se drznil v razumništvu dokazati popolno enakost interesa vseh v mezdnem delu zaposlenih, bodisi akademičnih ali ne. Naše razumništvo je še vse preveč privajeno na nemški meščanski liberalizem, ki se roga vsakomur, kdor se ni na kakem vseučilišču navzel v povoljni meri stanovske zakrknjenosti.

Kakšen pomen in kod drugod ima svoj izvor dejstvo, da gre kopica slovenske revščine, kakršno involvira naše dijaštvo, pa si ustanovi poleg že obstoječe podružnice družbe sv. Cirila in Metoda še akademično podružnico? Bodite vendar pametni. Mar ne veste, da vas vse nadaljna pot dovede v čisto prostaško kruhorstvo, kjer Vam bode takšen separatizem le višje obešal jasli? Ne hlinimo posebnosti, kjer ni potrebna in prav nič opravičena, posebno dokler nam istinito ni lastna.

Masaryk duševno potenco našega razumništva menda dovolj realno presoja, ko trdi, da žena kakega uradnika ali profesorja več misli v svojem gospodinjstvu, kakor v svojem poslu pretežni del razumništva, ki je dvajset let predsedelo po raznih šolskih klopeh. Smešno majhni odstotek resnično produktivno delujočega razumništva ne ublaži te sodbe v primeri z nepregledno množico razumništva, ki se liki ročni delavec peha z vsemi silami za borni obstanek, pri čemer mu navadno vzlic vsi namišljeni duševni nedosegljivosti zvedenijo še vsi pojmi o čednostih in značaju.

V gospodarskem oziru so zaključki prav takšni. Majhno število višjih zasebnih in državnih uradnikov, velikošolskih učiteljev, prvorazrednih umetnikov z dostojnimi dohodki vendar ne pomeni nič napram ostali množici razumništva, čigar letni dohodki, ako zgolj iz njegovega dela izvirajo, dosega komaj 4000 K. Do tega zaslužka se že dandanes povzpne mnogo kvalificiranih delavcev. Vendar za te ta za slehernega družinskega očeta potrebni dohodek ne pomenja toliko skrbi, pomanjkanja in kulturi nasprotujočih kompromisov, kakor za razumništvo, ki se spričo nezadostnih temeljev vendar z vso vnemo zajeda v veliko meščanstvo, Vprašam razumništvo z Naumannom: Kaj Vam koristijo enake pravice z meščanstvom, ko se vendar morate prodajati, če hočete živeti? V komunističnem manifestu preiskovana subalternizacija duševnega dela je torej že izvedena; opravila starega razumništva so že izdavna oropana svoje častitljivosti, zakaj današnji razumnik že stoji v vrsti mezdnih delavcev in vse škiljenje navzgor ne prikrije te resnice. Pač eno prednost silno dvomljive vrednosti

še ima razumnik pred delavcem, namreč to, da se svojega položaja ne zaveda. Žalostno, pa resnično. Dokler se na tem mestu ne izjasni med razumništvom, bo njega inklinacija navzgor še vedno večja nego navzdol.

Razlago za ta pojav pa najdemo že pri Buckleju, ki trdi, da ničla zadobi šele tedaj pomen, kadar pridejo številke z njo v zvezo. Iz te matematične primere lahko izvajamo, da tvarja naše razumništvo navzgor ne-le štafažo, temveč zaeno glavno oporo nadaljnega obstanka sedanje oblike človeške družbe. V zamaknjenju navzgor ostaja navzdol brez vpliva na potrebno preosnovo. Kant bi imenoval to plast človeštva brezčutno, Fichte brez-miselno, Anglež Sherard jih pa nazivlje bele sužnje. To nikakor niso žive priče človeškega napredovanja, marveč žive žrtve novejšega gospodarskega razvoja.

Meščanski listi nam delavcem sami ponujajo dokazil za gorenje trditev. »Slov. Narod« z dne 25. svečana 1911. prinaša prigodom nekih volitev na Štajerskem galerijo »vzor-mož«, ki so baje zatajili svoje razumno prepričanje. K temu nimamo ničesar drugega pripomniti, nego da bi se dalo takšnih vzor-značajev število izdatno popolniti. Politični list »Jutro« je povdarjal: »Treba je pri nas izpremeniti gospodarske razmere, potem se bode izpremenilo tudi izseljevanje«. Kako izpremeniti, tega seve ne pove, kar je gotovo najboljše jamstvo, da ostane vse pri starem. Politična malovrednost razumništva postane tu očitna; vpliv na maso vsled tega ne more biti uspešen, kaj še le preobrazilen.

S svojo bahato humanistično-šolsko izobrazbo je razumnik kakor srednjeveški sholastik odtujen realnemu življenju. Njegova izobrazba je gotovo potrebna revizije, ker je sama sebi namen, zadovoljuje se s samo nabavo znanja, ne da bi se ugotovila v naših odnošajih, kakor pričakuje to delavstvo. Revizija naobrazjenja je potrebna na subjektu, ki bi je moral razširjati, in na objektu, odkoder je zajemamo. Brez vsake nasilnosti bi ob tej priliki uvideli potrebo neprikrajšanega dovoljenja za razširjanje dozorelih pojmov in idej, ki bi nam jih morala nuditi naša na ljudske stroške vzdrževana učilišča.

Na vseh višjih učiliščih bi morali korenito odpraviti sveto-bežni idealizem, napihnjeno separiranost, surovi utilitarizem in ves omejeni vzgojni načrt, ki ima dobršen del odrvenelosti našega razumništva na vesti. Ljudska šola v svoji nраво-verski okostenelosti tukaj še v pošte v ne prihaja, dasi bi se prilagodila

napredni podlagi takoj. Vsekakor je pa zanimljiva resnica, da bi se moral postavodajalec zavoljo takih reform posvetovati prej pri uprav sedaj najmanj znanih pedagogih, pri Dittesu in Diesterwegu.

Po istiniti izobrazbi zadobilo bi življenje razumnika vse drugo, višjo vrednost. Ne hotelo bi in ne bilo bi mu treba v koristolovni sebičnosti strahopetno nositi krinko, ki ga še danes onečašča bolj kakor pravo suženjstvo, ker moralični bankerot ne pripozna čednostnih ozirov.

Kljub vsej nagoti resnice se še danes inteligent ne smatra glasno in odkrito za izkoriščenega v gospodarskem in duševnem pogledu. Vztrajno odklanja v svoji bedni ideologiji vsako podobnost z delavstvom in zaježa prepotrebno združenje, čeprav ga delavstvo nadkričuje že v marsikterem oziru. Že dejstvo, da je moralo delavstvo prevzeti misijo izobraziti maso, kar bi gotovo razumništvu bolj pristojalo, komentira prosvetno vrednost našega strokovno izobraženega inteligenta. To seve za danes ne more biti drugače.

Velemeščanstvo, malomeščanstvo, obrtništvo, trgovstvo in celo samostojno rokodelstvo, vse goji edino željo, zaježiti samoniklo napredovanje delavstva. Velemeščanstva, velike industrije in trgovine sicer ni med nami, vendar so njih stremjenja za naše slabotno podjetništvo merodajna. Velik miljé hipnotizira naše male ljudi, in tako tudi našega inteligenta. V teh odnošajih pa nastajajo zopet le določeni občutki, določena čuvstva, določeni nagibi, določeni značaji. Tako dobimo dva strogo ločena tabora, malomeščanstvo in razumništvo z velemeščansko ideologijo na eni strani, računsko računajoče delavstvo pa na drugi strani. Posredujočih članov popolnoma manjka. Prebivalci celega kompleksa slovenske zemlje se dajo samo v toliko in nič več individualizirati, kajti naš mali kmet, čigar politični izraz hlini še vse-skozi meščansko-agrarno fiziognomijo, nevede kot numerično pomemljiv statist podpira meščanstvo. Da je meščanstvo pretežno klerikalno, nekaj pa je liberalnega, to nima v našem slučaju nikakšnega pomena, ker zaveden delavec bode na vprašanje, kaj je klerikalizem ali kaj je liberalizem, enako odgovarjal: zveza ljudskih zatiralcev.

Doslej sem poleg razumništva namenoma imenoval vedno delavstvo, v kolikor je isto nositelj socializma. Storil sem to radi tega, da kar najbolj nazorno napotim razumevanje o socializma kulturnem značaju. Tudi v nastopnem ne nameravam

podati definicije, zgodovine ali teorij socializma, ker se o tem čimdaljebolj v vseh krogih razumništva razpravlja, seve nikdar ne brez pridevka »kritično«. Zadovoljno le bilježim, da bode imela ta nalezljiva kritičnost naravnost zasluge za pripravo terena za socializem; kar bi bilo n. pr. pred letom dni še nemogoče, zgodilo se je letos, gotovo zbog kritičnosti. Člankar v »Omladini« ne brani več dijaštvu stopati v socialno demokratično stranko, ki je vendar samo realno-politični izraz socializma. Le tako kritično naprej! Uprav med dijaštvom je to potrebno, ker tu še dostikrat prevladuje potreba narod deliti samo v akademični in izven akademični del. Po gorenjih izvajanjih pa ni nikakšnega dvoma več, da bode socialna demokracija iz naraščaja inteligence kmalu prejela dobre sodruge.

Axelrod pripoveduje o socialno revolucionarnem pokretu na Ruskem, da si slušatelji vseučilišč v samoizobrazbi kolikor toliko osvojijo vse najnovejše ideje modroslovja, naravoslovja in sociologije. Redki so, ki bi ne čitali St. Millia, Lassalla, Darwina, Spencerja, Buckleja itd. Pri nas taki nagibi niso v navadi, in kjer so, imajo samo akademično vrednost. Naš razumnik se, žal, zadovoljuje s suhoparno strokovno izobrazbo, ker je za- jamčeno, da tem potom doseže največje dopadajenje. Tako je mogoče, da pomenja vsled pomanjkanja znanstvene izobrazbe našemu razumniku socializem še vedno zgolj vsoto neizvedljivih delavskih zahtev, socialna demokracija pa pokret revščine, politiko dninarjev, izkratka, nič drugega kot krušno prašanje.

Kjer ni zadostnega zanimanja za razvijajočo se gospodarsko strujo, kjer ni lastne pridnosti, je takšen nazor o socializmu celo odpustljiv. Še v svoji stroki se marsikteri inteligent ne more preriti do suverenega obvladanja, kaj še le v znanosti, ki mu za sedaj ne obeta nobenega haska. Poleg tega se vsa naša vzgoja izčrpava v samem nizkem individualizmu; silno strogo pazi, da ostane naraščaj popolnoma izoliran od socializma. Koliko žilave vztrajnosti je treba ob taki pripravi redkim poedincem, predno se po baš ne najkrajši metodi prerijejo potom samoizobrazbe do razumevanja socializma! Večina razumništva je pa obsojena, posamič v obširnem močvirju menjajočih se nazorov in predsodkov iskati življenske opore ter se končno pogubiti v vsakdanjosti. Socializem ne more postati njegovo prepričanje, ker ne pozna njegovih naukov, njegovih življenskih ciljev. V kolikor mu pa postanejo ti slučajno očiti, ne ve s takimi rezultati nič početi,

ker so z vsem obstoječim v protislovju. Zatrdno je uverjen, da se Periklejeva doba ne da več doseči.

Z ozirom na obliko ostal bo ravno zavoljo tega socializem pokret delavstva, čeprav je po svoji vsebini zgodovinsko brezprimerno slavje splošnih kulturnih interesov. Mar ni veda, ki nam hoče dvigniti materialno in oplemenititi duševno bit, vsaj toliko vredna, kakor katerakoli druga? Da, vredna že, toda vladajočemu sistemu je škodljiva, vsled česar boji vsaj razumnik obvarovan pred njo. Še več, razumnik je tako razvita inkarnacija hlapčevstva, da se je brani često iz edinega razloga, ker to vedo teoretično in praktično do sedaj neguje samo delavstvo. Kulturni interes razumnika je prav isti kakor delavca, namreč človeka vredna ekzistenca, iz česar se že da izvajati skupni enotni cilj in iz tega potreba enotnih sredstev. Razumništvo in delavstvo si želita zase zanesljivo dobrih meščanskih odnošajev. Tega cilja bi ne bilo treba kršiti posebno tedaj ne, če bi izbrano sredstvo, kakor nam ga kaže socialna demokracija, upropastilo obstoječi red. Kaj hoče končno razumništvu sedaj veljavni red, ki mu ne jamči dosege kulturnih namenov kakor delavstvu ne? Poslednje si želi prave izomike, npravne prostosti in veselja do življenja, kakršnih ciljev se gotovo ne brani razumnik. Zakaj torej toliko stanovskega cepljenja, ko se vendar da zaokrožiti vse enotno? Nedvomno bi bilo zedinjenje razumništva in delavstva najuspešnejše sredstvo proti strašnim nedostatnostim, pod katerimi zdihuje večina ljudstva. To združenje bilo bi sposobno brez vsaktere nasilnosti uveljaviti višji družabni red, v katerem bi moglo človečanstvo priti do veljave. Od evangelskega nauka »ljubi svojega bližnjega kakor sam sebe« smo resnično dandanes še tako oddaljeni, kakor so bili stari narodi. Dasi vemo iz zgodovine, koliko in kakšnih žrtev je v občem razvoju bila sposobna ta še dandanašnji malo spoštovana, le semtertje neprijetno uvaževana masa, se vendar plitvost razumništva brez ljubezni obrača od nje. Zavoljo tega še nikakor ne bo zaničnila, marveč bo iz sebe ustvarila izrazite individualnosti, ki bodo čim dalje bolj samozavestno določale njeno usodo. Za to maso namreč pomenja socializem zmago novih načel, novega človeka, kateremu se tudi ne bo več mogla ustavljati tradicionalna brezplodnost razumnika.

Čeprav so za značaj naše kulturne epohe še merodajni nazori vladajočega razreda, je vendar socializem nauk delavskega razreda kot gospodarski reformator prav tako neizbrisno bistveni

znak naše kulture, kakor monizem na modroslovnem polju. Dolgo časa je bil socializem preziran in zasmehovan, dolgo časa zatiran in zasledovan, sedaj je pa že priznan in njegova bodočnost ne more biti drugačna, kakor ta, da bode celo občudovan. Da ga še ne presoajo po vsebini, marveč po morebitnih učinkih, to nas naj o njegovi bodočnosti nikar ne moti; nove teorije so imele vsikdar boje, predno so bile uveljavljene. Kakor se je godilo krščanstvu, kakor darvinizmu, tako se godi tudi socializmu. Pa po malem vedno naraščajočem številu, vstaja nov tip človeka, cvet proletariata, ki je v svojem v delavsko razredni zavesti temelječem človečanstvu drzen dovolj, da uničuje staro, da se čimprej prerije do vodstva duševnega življenja. Ne da se utajiti sovraštvo in bojno razpoloženje v tem stremljenju, toda to je samo izraz pozitivizma, izraz obrambne sile proti vladajoči prepotenci. Ta aktivnost je potrebna in neizogibna, da uglaadi pot stvarjajočemu demokratičnemu idealizmu, ki se bode socialistične doktrine polastil takoj, ko jenja pritisk od zgoraj. Nositelj njegov je, seve brez najmanjše ekspanzivnosti, naše v strokovnem delu zarito razumništvo, ki je pred vsem boječe, potem še le leno in komodno buktniti na dan. Dokler še je socializem v boju za svoje uveljavljenje, dotlej nam iz omenjenega tabora ni drugega pričakovati kot tiho simpatiziranje. Še-le po zadobljeni zmagi bode mogoče prepotrebno združenje; sedaj je še, kar radi priznamo, grozdje prekislo. V istiniti naobrazbi razvito prepričanje, bodisi v ljudstvu ali med razumništvom, ne bode kvarilo napredka socializma nikoli. Že danes radostno ugotovimo, da izvede brezposestno razumništvo združitev z delavstvom najprej. Njegove organizacije, po delavskih posnete, so vendar po strokah razvrščene skupine brezupnih prosilcev, ki jim manjka vsled upogljive hrbtenice potrebne radikalnosti. To velja o vseh organizacijah razumništva: državnih ali zasebnih uradnikov, profesorjev, učiteljev itd. Železnično uradništvo je menda deset let zastonj moledovalo za zvišanje plač, v letu pa, ko se je združilo z delavstvom, doseglo je vsaj deloma svoj namen. Ritem našega napredovanja seve zahteva svoje reakcijske čase, ki redno sledijo večjim uspehom.

Neovržno je, da razumniku njegov poklic krši prostost in samostojnost in kar mu še teh dveh preostaja, ju izčrpa vsakdanja skrb. Rešitve iz tega podedovanega mračnjaštva pričakuje od zgorej zaman; stopiti bo moral v nižino, na realna tla, ter z maso vred izvojevati si višje oblike za svoje življenje. Prelevil

bode svoje brezbarvno prepričanje v socialistično ter z zavestjo pravega proletarca zahteval socialno pravičnost in s tem uresničenje najvišje kulture. Zavedeti se bode moral vsekakor prej svoje velike materialne in duševne revščine, zavedeti se njih vzrokov v nepopolnosti naših naprav, in dokopal se bode do primernejšega svetovnega nazora, ki ga sigurno dovede v socializem.

Literatura: Adler, Der Sozialismus und die Intellektuellen,
Bernstein, Die Voraussetzungen des Sozialismus,
Fichte, Staatslehre,
Koigen, Kulturanschauung des Sozialismus,
Lassalle, Über Verfassungswesen,
Masaryk, Die Grundlagen des Marxismus,
Menger, Der moderne Staat,
Richter, Jahrbuch für Socialwissenschaft und Socialpolitik,
Riehl: Naturgeschichte des Volkes,
Sombart, Socialismus und sociale Bewegung,
Schippel: Berliner Arbeiterbibliothek.

Pregled.

Šolstvo.

Češko šolstvo l. 1910. Iz obširnega poročila, ki ga je izdal c. kr. dež. šol. svet Češke o stanju šolstva, in sicer ljudskega, v l. 1910, posnemamo sledeče: šolskih okrajev je bilo l. 1910 121 in sicer 67 čeških in 54 nemških; v teh okrajih je bilo 510 javnih meščanskih šol z 2382 razredi in 374 čeških in 236 nemških. Te šole je obiskovalo 58.031 dečkov in 48.194 deklic. — Ljudskih šol je bilo v čeških okrajih 3213 čeških in 24 nemških, a v nemških okrajih 2295 nemških in 48 čeških. Vse te ljudske šole so imele 18.441 razredov, kjer je bilo 498.981 dečkov in 510.729 deklic. Po narodnosti je bilo 703.320 Čehov in 424.655 Nemcev. — Češke šole v nemških okrajih je obiskovalo 17.718, a nemške šole v čeških okrajih pa

le 5607 šolarjev, drugače: vsako češko šolo v nemških okrajih je obiskovalo povprečno 369 $\frac{1}{2}$ otrok, a vsako nemško v čeških okrajih 233 $\frac{1}{2}$. — Avstrijska enakopravnost!

Solskogodnih otrok je bilo l. 1910 na Češkem 1,161.380. V privatne meščanske šole, 25 po številu je hodilo 2125 otrok, a v 187 zasebnih ljudskih je hodilo 19.597 šolarjev, v višje šole je hodilo 16.894 šolarjev v ljudskošolski dobi, med temi 1938 deklic. Doma se je poučevalo 950 otrok, radi telesnih in duševnih hib je bilo šol. obiska oproščenih 3802 otroka, brez vsakega šolskega pouka je ostalo 105 otrok — normalno razvitih. — Ljudskih šol je bilo največ dvorazrednic in sicer 1717 in petrazrednic 1116, najmanj pa štirirazrednic 561; trirazrednic 960, šestrazrednic 107, sedemrazrednic 5 in osemrazrednic 2. Ekspozitno je bilo 211 in 17

drugorodnih. Poldnevni pouk je bil vpeljan na 51 šolah, deloma poldnevni, deloma celodnevni pouk pa na 38 šolah. Nemščina — kot obvezni predmet — se je poučevala na vseh čeških meščanskih šolah in v 679 ljudskih šolah; češčina pa v 59 nemških meščanskih in v 83 nemških ljudskih šolah. Francoščina se je poučevala na 356, angleščina na 8, stenografija na 58, pisanje na stroj na 9, a deška ročna dela na 33 meščanskih šolah. Šolskih zdravnikov je imelo 324 šol, a kopelj 65 šol. Gospodarskih tečajev je bilo na 128 šolah, a trgovski tečaji so bili v 22 šolah. 61 meščanskih šol je imelo 4 razrede. Gluhonemnice so bile 4 z 28 razredov in 334 otrok, 2 šoli za slepce s 5 razredi, za slaboumne 5 šol z 9 razredi in 189 otroki, za zanemarjene otroke je bilo 17 šol s 17 razredov in 683 otrok. —

Na javnih meščanskih šolah je poučevalo 2400 učiteljev in 887 učiteljic, na ljudskih šolah pa 15.174 učiteljev in 3310 učiteljic. Učiteljskih kandidatov je bilo v 8 čeških učiteljiščih 1243, a v 8 nemških 1221, na 3 zasebnih čeških učiteljiščih pa 267 kandidatov. — Kandidatinj je bilo v l. 1910 na češki pripravnici 173, a na nemški 218.

Poleg tega je na Češkem še 8 čeških zasebnih pripravnic s 1038 kandidatinjami in 5 nemških zasebnih s 539 kandidatinjami, v veliki večini vzdrževanih od samostanov. —

Po uradni statistiki je sedaj na Češkem ravno 1600 učnih moči brez kruha — posledica narodnostnega boja med Cehi in Nemci. —

— — n — — — a.

Zadružništvo.

Delavsko zadružništvo ima v meščanskih strankah strastne sovražnike. Ako se govori o organizaciji konzumentov, ki je v glavnem delavska, tedaj se meščan namrdne, češ — lari fari — „sami uničevalci trgovcev in obrtnikov“.

In meščansko časopisje! Konzumna društva delavcev, proletarcev, so po navadi objekt zasmehovanja, češ: to ni nič, to je le sovraštvo do zdravega trgovskega in obrtniškega stanu. Stvar pa postane takoj drugačna, če izhaja iz vrst samega meščanstva, iz krogov obrtnikov, uradnikov itd. N. pr. na Kranjskem je meščanska liberalna stranka po svojem programu proti — konzumom. Njeni vplivni in vodilni člani so pa člani „Uradniškega gospodarskega društva“ — to je: uradniškega konzuma. Obrtniki so veliki sovražniki konzumom, sami pa radi uporabljajo zadružno podlago za svoje namene. Pri tem pa označijo nehoté pravi namen „samopomoči“. N. pr.: Te dni je organ čeških pekovskih mojstrov („Zájmy českých pekarů“) priobčil poziv za pristop v zadrugo za izdelavo drož. V tem pozivu se pravi: „Gospodje iz kartela so že obilo denarja izželi iz nas; dobička nismo bili deležni — sedaj pa hočemo dobiček sebi deliti na podlagi „samopomoči“. Mislim, da je to povedano prav na „proletarski“ način, tako kot to govore delavski govorniki, kadar priporočajo ustanovitev organizacije konzumentov proti oderuštvu trgovcev z živili! Jasno je, da sovraštvo meščanstva proti organizacijam delavskih konzumentov ni principiелno radi forme zadružništva, ampak radi dobička, ki ga jim odvzemajo.

Pošteni meščanski pisatelji pač presojujejo gibanje objektivno in prihajajo do čisto pravega zaključka, namreč, da razširjevanje konzumno zadružne organizacije pomenja demokratizacijo gospodarskega življenja na sploh. Heidelberški privatni docent dr. E. Lederer je nedavno v Frankfurter Zeitung priobčil prav interesantno razpravo o tem.

Seve kljubu vsemu napreduje delavsko zadružništvo na ceii črti. Število članov onih konzumnih zadrug, ki so članice „Osrednje zveze nemških kons. društev v Hamburku“ je naraslo v letih (od 1905 do 1911)

od 646.000 na 1,325.000! Ta zveza je imela v Berlinu v dneh 18. in 19. junija svoj redni občni zbor; poročila, podana na tem zboru, frapirajo, ker pričajo o nepričakovanem napredku zveze in njenih članic. L. 1911. je zveza štela 1175 zadrug z 1,325.000 članov in 506 milijonov mark blagovnega obrata ter s 151 in pol milijona mark lastnega združnega kapitala. V lastnih združnih tovarnah se je l. 1911 izdelalo blaga za 80,700.000 mark. — Tudi v Avstriji gre na bolje. Konec junija t. l. zborujoči kongres Osrednje zveze avstr. kons. društev je podal v tem oziru lepo sliko. Zakaj ni boljše, o tem je razvil vzroke dr. Frey v obširnem referatu „konz. društva in obrtni red“. — Avstrijsko združništvo srečno posega na polje proizvodnje v lastni režiji. Najnovejši korak v večjem slogu je napravilo „Splošno konzumno in hranilno društvo v Gradcu s svojo pekarno, ki jo je otvorilo 4. marca t. l. V marcu je spekla pekarna kruha za 18.721 kron, v aprilu za 27.826 kron, v maju za 29.418 kron. Vse za lastno uporabo članov. — Tudi konzumno društvo za Ljubljano in okolico je napravilo lastno pekarno v manjšem obsegu, ki zelo dobro prosperira. —

Procesi, ki jih je povzročila Glavna posojilnica v Ljubljani, so zelo poučni za sleharnega, kdor se peča z združništvom. Polom „Glavne“ je sicer britek, ali bo ugodno vplival na daljši razvoj. — Predsednika dr. Hudnika je cesar 18. avg. po $\frac{1}{3}$ prestane kazni pomilostil. — Agro-Merkur še ni končan, vedno se odpirajo nove strani, ki bodo tudi zelo poučne in o katerih bomo ob svojem času več pisali.

Ant. Kristan.

Socialni.

Jugoslovanska socialno demokratična stranka je imela od 26. do 28. majnika t. l. v Ljubljani svoj 8. strankarski zbor. Zbor se je vršil po daljšem presledku; zato je bila njegova važnost tem večja

in zato se je tudi tem lažje primerjalo, ali je stranka od zadnjega zbora napredovala in koliko je napredovala.

Dnevni red, ki ga je imel osmi zbor absolvirati, se je strogo držal aktualnosti in se je tikal politične situacije v Avstriji in Avstro-ogrski državni skupini; posebej je izpregovoril o absolutizmu na Hrvaškem ter o fevdalnem klikovstvu na Ogrskem; pečal se je z vprašanjem separatizma in centralizma, glede katerega je bilo treba zavzeti stališče; končno je razpravljal o organizaciji in predlagal nekaj bistvenih izprememb v tem oziru; zaključen pa je bil dnevni red z razpravo o strankinem tisku.

„Zarja“ je o poslovanju strankinega zbora objavila obširno poročilo in priobčila tudi vse resolucije, ki so bile sprejete. Nas druge ne zanimajo toliko, kakor ona, ki govori o razmerju napram drugim bratskim strankam, ravno ker se to tiče notranjega razmerja socialne demokracije v Avstriji in ker je bila o tej stvari že ponovno beseda v Naših Zapiskih.

Strankin zbor je svoje stališče obrazložil tako: Jugoslovanska socialno demokratična stranka bi se z vso silo potegnila za svojo avtonomijo, ako bi se je kdo hotel dotakniti. Te avtonomije se niti pri nas niti na Češkem ni doslej nihče dotaknil; zato se ne da misliti da bi mogla priti politična avtonomija katerekoli socialistične stranke v nevarnost. Separatizem ne izvira iz političnih odnošajev, marveč iz krivega pojmovanja bistva, značaja in nalog strokovne organizacije, stojičje izven vsake nacionalne ideologije, ker so njeni interesi izključno razredno delavski. Za strokovne organizacije je Jugoslovanski soc. dem. stranki uspešnost boja edini merodajni faktor; boj pa more biti na strokovnem polju uspešen le, če se vodi s koncentrirano silo. Kdor se dotakne enotnosti strokovnih organizacij, greši torej zoper najvitalnejše interese delavstva. Če bi bili spori ostali na strokovnem

polju, bi bila stvar dosti enostavna; čim so pa spori prestopili na politično polje, so se jeli bolj in bolj komplicirati in so porajali posledice brez konca in kraja.

Sprejeta resolucija se glasi:

„Jugoslovanska socialno-demokratska delavska stranka stoji nemajano na načelu pol. avtonomije in medn. solidarnosti delavstva, da si more varovati svobodo akcije v svojih posebnih zadevah, obenem pa čim izdatnejše varstvo delavskih interesov.

Politični položaj naroda, v katerem stranka deluje, nalaga jugoslovanski demokraciji v Avstriji obzire in stike ne glede na vso internacionalo zlasti na dve strani:

1. Na bratske stranke v Avstriji, s katerimi živi državno v eni hiši, deloma v najbližji sosesčini in v mešanih naselbinah;

2. Na narodno sorodne bratske stranke v drugi državni polovici, v Bosni in Hercegovini in na Balkanu.

Z drugo navedenimi strankami navezuje jugoslovanska socialna demokracija stike v zmislu sklepov prve jugoslovanske socialno demokratske konference.

V Avstriji stremi jugoslovanska socialna demokracija po taki zvezi vseh socialno demokratskih strank, ki omogoči čim tesnejšo vzajemnost in skupen nastop v vseh zadevah, ki se tičejo interesov delavstva vseh avstrijskih narodov. Jugoslovanska socialna demokracija obžaluje, da se je nekdanja vzorna sloga avstrijskega socialističnega delavstva skakala, upa, da bo zdravi čut razredno zavednega delavstva odpravil vzroke, vsled katerih se je razmerje poslabšalo, ter pričakuje, da stori skupna eksekutiva avstrijske socialne demokracije vse mogoče korake, ki bi mogli izravnati diferenco in podati delavstvu v internacionalni združenosti vtemeljeno bojno moč.

Na strokovnem polju smatra jugoslovanska socialna demokracija krepko centralizirano, za boj proti kapitalistični mednarodni združitvi

sposobno organizacijo za neizogibno, odklanja vsako cepljenje strokovnih organizacij, in želi, da bi se tudi češko-slovanska socialno demokratska stranka čimprej vrnila na to edino polje, kjer more delavstvo žeti strokovne uspehe.

Dasi obžaluje strankin zbor, da se je češki organizirani proletariat politično razdelil v dvoje strank, vendar vpoštevata argumente, ki so povzročili ustanovitev „Češke socialno demokratske stranke“, ter jo jemlje na zunanje.

Po strankinem zboru se je pričela polemika med glasilom čeških separatistov Právo Lidu in Zárjo. Právo Lidu je tistim, ki so se na našem strankinem zboru izražali proti separatistom, očitalo, da to nasprotje izvira odtod, ker so odvisni od Dunaja, od nemških sodrugov in zlasti od tajnika strokovne komisije Hueberja. Zárja glede tega očitanja replicira, da se ne da govoriti niti o odvisnosti niti o neodvisnosti od Dunaja, ker je vse delavstvo vseh narodnosti vzajemno odvisno, tako da je nakažano, svoje moči v boju proti kapitalizmu koncentrirati v enotni smeri. Slovensko delavstvo ni neodvisno od nemškega, ravno tako pa tudi češki separatisti ne morejo biti neodvisni od nemškega delavstva. To odvisnost mora delavska organizacija regulirati, izpremeniti v solidarnost, tako da se je vsi delavci zavedajo in da napravijo iz nje izvirajoče dolžnosti in pravice za vse enake.

Iz tega sledi, da je zato edino primerna enotna organizacija. Zato so slovenski socialisti pristaši centralne strokovne organizacije.

Zárja izrecno konstatira dejstvo, da ni bilo na strankinem zboru niti sledu kakšnega separatističnega stremljenja, ampak da je debata pravzaprav bila le zato, da se najde primerna oblika, v kateri se izrazi nesoglasje slovenskega delavstva s separatističnimi težnjami. Ta oblika se je našla v citirani resoluciji.

Dostaviti moram par besed pro domo.

Na strankinem zboru se je pri debati o centralizmu in separatizmu očitalo Našim Zapiskom, zakaj da so objavili Benešev članek; reko se ni, pač pa se je skoro razločno namignilo, kakor da N. Z. gredo na roko separatizmu.

Takoj na zboru je bilo dano pojasnilo, da je bil Benešev članek priobčen za informacijo našim ljudem, in da mu bo potem sledil dr. Adlerjev govor, — da se tako slišita obe strani. To se mi je zdelo potrebno vsled tega, ker naši ljudje črpajo informacije o sporu separatistov in centralistov zgolj iz meščanskih listov, in ker Zarja dotlej še ni izpregovorila besede o njem, dasi bi bilo umestno. In ponovno sem slišal socialiste, ki so se pritoževali baš radi tega in ki so si želeli pojasniti iz socialističnih ust, da morejo odgovarjati očitkom meščanskih listov in ljudi.

Za pre nagljeno moram označiti morebitno domnevanje, da bi N. Z. nagibali na stran separatistov. N. Z. nimajo nič povoda, vtikati se v ta spor; Nemci in Čehi ga že dovršijo sami. Tudi vprašanja, ali bo pri nas kdaj izbruhnil podoben spor med nami in Nemci ali med nami in Italijani, se N. Z. nočejo dotikati. Vse to so stvari, ki jih bodo odločevale strokovne organizacije, ne pa naš list.

In če bi tudi Naši Zapiski nameravali splavati v separatistične vode, bi to za jugoslovansko soc. dem. stranko ne moglo imeti dosti pomena; kajti Naši Zapiski so še vedno le prosta tribuna, kjer se lahko oglašajo različna napredna mnenja, ne le ortodoksno socialistična, in Našim Zapiskom še vedno ne pritiče atribut „strankine“ revije, ki ga jim pritisne kdo od časa do časa. To — bi prosil — naj vzame na znanje tudi uredništvo „Kampfa“ z ozirom na svojo notico na str. 303 t. l.

S tega stališča je pa tudi povsem naravno, da je mogel biti v to številko uvrščen članek g.

Knafliča, dasi osebno v marsičem ne soglašam z njim, — zlasti n. pr. glede strankinega programa, separatizma, klasifikacije slovenskih socialistov v „stare“ in „mlade“ itd. Kadar pa bom uvidel, da so razmere pri nas že tako dozorele, da bodo prenašale ekskluzivnost, se ne bom upiral, da objavljajo Naši Zapiski samo ortodoksno socialistične spise; kajti takrat bodo Naši Zapiski morali biti — Parteizeit-schrift.

Dr. D.

Politični.

Sredi septembra se vrši na Dunaju svetovni evharistični kongres. Priprave so velikanske. Vse obeta, da bo uspeh nad vse sjajen.

Pravijo, da ta prireditev nima nič opraviti s politiko; zgolj verska in cerkvena naj bi bila ta slovesnost.

Blagor tistim, ki verujejo! Nam te vere manjka. Treba je samo malo natančneje pogledati, pa vidimo prav dobro, da je vsa prireditev en sam politični akt.

Kdo pa je prireditelj? Kakšen smoter ima ta reč? Kdo pa je prevzel aranžman? Zakaj se pripravlja ta prireditev ravno sedaj? In zakaj ravno v Avstriji?

Še mnogo vprašanj bi lahko zapisali, in na vsa bi se moralo končno v isti smeri odgovarjati. Iz Rima izvira ta prireditev, in njen namen je poveličevanje klerikalizma, propaganda njegovih idej.

Klerikalci radi očitajo protiklerikalcem, da so organizirani svetovno, mednarodno. To velja zlasti, kadar se hočejo klerikalci vojskovati proti prostozidarstvu ali proti socialni demokraciji. Od tega boja namreč ne odnehajo, dasi so se že nešteto krat z njim blamirali do kosti. Toda njihova prireditev na Dunaju — ali je kaj drugega, nego internacionalno zborovanje vesoljnega klerikalizma sveta?

S tega stališča je opravičeno vprašanje, če se kaže Avstriji kakšna korist od tega podjetja? Kar bodo

Dunajčani poželi, bo ostalo v Avstriji — privoščimo jim. Klerikalizem ni še nikogar obredil razven svojega duhovništva — morda bodo Dunajčani izjema.

Interesantno je, kako se v Avstriji agitira za udeležbo pri evharističnem kongresu. Na tem pojavu zopet vidimo lahko prav očitno, kam jadramo v našem cesarstvu, oziroma, kam smo že prijadrali. To se tiče splošno kulturnega življenja, prav posebej pa še političnega.

Kako sploh Avstrija pride do tega, da je letos shajališče klerikalne armade vsega sveta? Ali bi bilo kaj takega mogoče še pred petindvajsetimi leti? Sedaj pa ne le, da je mogoče, ampak za marsikoga je prišla dolžnost, da se udeleži tega kongresa. Da pride-rejo v tisočglavih trumah kmetje, tercialke, da bo v masah zastopano učiteljstvo vseh šol, uradništvo vseh oblastev — temu se ne bi čudil nihče; kaj takega se lahko doseže ob vsaki večji klerikalni prireditvi, tudi če ni svetovna. Pač pa je kuriozno, da razteza klerikalizem svoje kremplje naravnost na vojaštvo. Sicer sta klerikalizem in militarizem od nekdaj prijatelja, in že K. Havliček je konštatiral, da ne moreta biti drug brez drugega. Znano pa je, da v vojaštvu svetništvo nima ravno na rožicah postlano, čsobito ne med oficirji; so pač premladi za kaj takega. No, in sedaj bodo šli k evharističnemu kongresu na Dunaj in za procesijo. „Povelje je prišlo . . .“

Mi ne zavidamo nikogar, če se udeleži te slovesnosti; to naj opravi vsak sam s svojo vestjo in s svojim prepričanjem. To se bo tudi zgodilo — ta bo opravil težje, oni lažje, kakor so pač človeške nature. Reči smo pa hoteli, da ima klerikalizem s to prireditvijo poglobitni namen, da pokaže, kako globoko se je v Avstriji njegov vpliv zajedel v vse javno življenje. V tem strem-ljenju ga podpirajo prav visoki krogi, in prav posebno oni, ki imajo eminenten interes na tem, da ljudske

mase ostanejo v vladi teme, klerikalizma. In če premislimo ogromnost udeležbe na kongresu — obeta se na tisoče in tisoče Slovakov, vse polno Čehov; Poljake upajo že še potolažiti dotlej, dasi se momentano nekaj kujajo, kakor tudi Rusini; in še celo Slovenci bodo imenovani ob tej priložnosti! — pa moramo le z bolestjo konštatirati, da bodo jedro reakcionarne armade zopet enkrat tvorili Slovani. Ponosni na to pač ne moremo biti.

Klerikalizem se vedno drži tistega, ki ima v rokah moč, ako že sam ne more vladati absolutno. V Avstriji gotovo niso Slovani tisti, ki bi vladali; zato pa je nesmiselno zanje, če se pajdašijo s klerikalnimi težnjami, in zato bi bilo najbolj logično, da nastopijo kot najodločnejši zaščitniki sleharne prostosti. In kaj vidimo dejanski?

Sicer pa je zanimljivo tudi še to, da konštatiramo, da se buržoazija v Avstriji, kolikor se je nazivlje svobodomiselne, in bodisi nemške ali druge narodnosti, nič več ne upira težnjam svetovnega klerikalizma in da lepo molči na njegovo prepotenco. To je le znamenje in dokaz, da je avstrijska buržoazija prišla ekonomsko in politično, torej tudi kulturno, na isto stališče, kot klerikalizem. Kakšno sovraštvo je bilo med obema še v l. 1860—70, ko se je buržoazija šele borila za politično in kulturno moč! Sedaj pa sta se oba faktorja srečala na istem potu k istemu cilju. Buržoazija je saturirana v vseh ozirih — sedaj prihaja čas za delavstvo, da se uveljavi s svojimi težnjami.

V tem spoznanju tiči pravzaprav politični pomen evharističnega kongresa; kajti on bo to spoznanje le pospešil in posplošil.

Dr. D.

Kulturni.

„Društvo zdravnikov na Kranjskem“ je praznovalo 23. maja petdesetletnico svojega obstanka. Da bi pokazali kolikor največ ne-

modernosti, so po časopisih zahtevali k slavnostnemu zborovanju salonsko toaleta! Ob tej priliki je izšla slavnostna številka hrvaškega lista „Liječnički vijesnik“, kamor se sempatje zmoti kak slovenski zdravnik z neznatnim prispevkom, samo vsake svete čase znanstvene vsebine. V slavnostni številki je več pravih sestavkov, najvažnejši so oni provincialne vsebine, ki glasno označajo, kako daleč je še na Kranjskem zmisel za pridobitve in zahteve moderne medicine. Vsi pisatelji se skrbno ogibajo prijeti s trdo roko korenino zla, zatojere se ne čudim, da ni nikjer niti z besedico omenjeno, da je slavni deželni zbor kranjski letos odrekel vsako deželno podporo bolnicam v Postojni, Krškem in ženski bolnici v Novem mestu s pripombo, da se na prošnje za podporo tudi v bodoče ne bo več oziralo! Vsekakor zanimiv pojav bojkota na karitativnem polju od strani najvišje avtonomne oblasti v deželi Kranjski, zlasti še, ker izmed pol stotine poslancev ni imel nikdo poguma to osvetliti z električno lučjo. Gospodje se med seboj pač dobro imajo, uboga para brez zdravja pa si išči pomoči, kjer si hočeš. —

Pregledujoč zgodovino društva ob petdesetletnici človeka kar osupne, kako malo je društvo storilo v teku pol stoletja. O kakem globljem znanstvenem delu niti sledu. V petdesetih letih niso vsi slovenski zdravniki skupaj zmogli popularne anatomije in fiziologije človeškega telesa, ne higijene (ob slavnosti obljubljenega „Ljudska higijena“ še ni zagledala belega dne), ne pouka o prvi pomoči pri nezgodah, ki bi bil tako potreben našim telovadcem, hribolazcem itd. Bolezen mliaria, doljenjska specialiteta, še danes čaka znanstvenega preiskovalca, a v vrstah slovenskih zdravnikov ga ne najde! Nekaka ozkosrčnost, smisel samo za vsakdanje potrebe se zrcali v zgodovini petdesetih let. Pa da bi vsaj v praktičnem zdravniškem delovanju bilo kaj moder-

nosti! Samo en slučaj. V Ljubljano pride ob 8 uri zjutraj fabriški agent z novimi medicinskimi preparati, nikjer preizkušeni. Ob 11 uri istega dne pridejo v lekarno recepti s temi preparati, ki so večkrat ničvredni luksusi. To ni samo brezobzirnost od strani ordinirajočih zdravnikov napram žepom bolnikov, marveč kaže tudi, kako brez premisleka padejo taki zdravniki raznim agentom v past, kjer izvršujejo njihove želje s tako vnemo, kakor da bi za to dobivali bogate provizije. Sicer pa kaže tako priljubljeno predpisovanje sila dragih specialitet kaj malo znanstvenega in socialnega tenkočutja. Tu bo še treba temeljite remedure; če je ne bodo izvršili drugi, bo to stvar mlade generacije.

Dr. Mirko Černič.

Načrti in predlogi.

K vprašanju slovenskega pravopisa. Neznosno! „Kmetovalec“ me popravlja siko, „Naši Zapiski“ tako. V „Vijestih“ rabim pravopis, ki se razločuje od obeh in od drugih slovenskih listov tudi. Sicer pa ne poznam dveh listov z istim pravopisom. Chef A mi popravlja akt po Levcu, chef B zopet po Tominšku. Napravil sem maturo iz slovenščine in počekal že papirja, da bi si kmalu že kaj domišljeval, pa če bi mi sedaj gospod profesor diktirali slovenski diktat, bi ga najbrže moral pisati za „pipo“! In ako bi jaz klasificiral svoje visoko spoštovane in zelo temeljite in resne znanstvene dopisnike za „Vijesti“, bi moral tudi veliko večino oceniti za „nezadostno“. Ali ni to anarhija? In kdo je te anarhije kriv?

Nad sto let se naši slovničarji pripravljajo za različne „kaše“, pa še vedno vživamo samo pravopisno „godljo“! Res, da je naš jezik še vedno v velikem razvoju, toda nekih skupnih načel bi se vendarle morali držati v pravopisju in ne pisati vsak po svoje! Ako pa ho-

čemo priti, do jednotnega pravopisa, moramo najpreje obsoditi pot, po kateri se je dosedaj poizkušalo priti do njega.

Krivda, da še do danes nimamo jednotnega pravopisa, tiči v tem, da so se lotevali tega vprašanja vedno posamezniki. Prava nesreča za ugodno rešitev tega vprašanja je bila, da je kranjska deželna vlada poverila sestavo slov. pravopisa Levcu. Prvič: kako pride ravno kranjska deželna vlada, da poveri komu to toli važno delo, drugič pa: zakaj si ravno Levce prisvaja izključno kompetenco v tem vprašanju?

Teh dveh vprašanj nisem sicer nikjer direktno čital, ne slišal staviti v takratnem znanem viharju, ki ga je bil povzročil Levčev pravopis, a čital in slišal sem jih dovolj glasno med vrsticami. Podobna vprašanja pa nastajajo tudi sedaj, ko pridiga Tomišek svoje novosti: „zakaj pa bi se držal ravno po Tomišku?“

In tudi ta vsklik je ravno tako upravičen, kakor glede Levčevega ali kakega drugega posamezniškega pravopisa. To vprašanje pa tudi ni samo kaprica in ni samo principielno, ampak ima tudi svojo resno podlago. Vsak pravopis, ki bi bil delo posameznika, bi bil gotovo enostranski. Ako bi ga sestavil Gorenjec, bi bil gorenjski, če Dolenjec, bi bil dolenjski, in Kraševc bi tudi gotovo napravil kraševskega. To pa ne gre, preljuba moja slovninarska gospoda! Individualna naziranja je treba pri takem delu izključiti in zato spada to vprašanje pred nek širši forum!

Toda pred kak forum? Imamo veliko korporacijo „Slov. Matica“, potem „Pisateljsko društvo“ in „Profesorsko društvo“. Tudi nobena teh korporacij si ne sme sama zase lastiti kompetence v odločevanju o tem vprašanju. Sklicati je treba o slovenskem pravopisu enquetto, ta naj si najprej izvoli odsek, ali odseke, ki naj vse gradivo skrbno pripravijo, in ko bo to storjeno, naj se skliče zopet enquetta, ki naj

pripravljeni material končno in definitivno prerešeta in presodi.

K ti enquetti pa ni povabiti samo slovninarjev, ampak tudi druge strokovne pisatelje in zlasti tehnik, ki bodo gotovo znatno prispevali k temu vprašanju. Slovninar ne sme več sedeti v svojem visokem „noli - me - tangere - prestolu“, kakor do sedaj. Njegove ozkosrčne obleke so lahko velika ovira razvoju znanstvenega jezika. Jednake izraze mora znanstvenik diferencirati in ta diferenciacija se mora izražati tudi v pravopisu. To potrebo prav dobro čuti slov. tehnik in zato želi biti pri tem vprašanju vpoštevan.

Z dvema nujnima zahtevama bo zlasti stopil slovenski tehnik pred enquetto: prvič, da se pomnoži slovenski alfabet s črkama x in y, ki se vedno neobhodno rabita v tehničnih razmotrivanjih, in ker pomenjata popolnoma internacionalno opredeljene količine, in pa drugič, da se pišejo tujke v slovenščini tako, kakor se pišejo v jeziku, iz katerega so prevzete. To poslednje predvsem radi internacionalne nomenklature v tehničnih vedah.

Naše stališče glede teh vprašanj je sledeče: Ako se slovenski otrok lahko nauči 25 črk, se bo še dveh zraven in to ne samo oni, ki je odločen za to, da se dalje izobrazuje, ampak tudi kmečki, ki bo ostal po normalnih doma. Tujke se ne pišejo za kmeta. Za kmeta rabim slovenski izraz, ako pa že morem rabiti tujko, potem mu jo moram raztolmačiti, objednem pa mu tudi lahko povem, kako naj jo izgovori. Tudi za polintelligenco velja to! Ti pa bo to še posebe dobro došlo, ker ne bo potem tujk rabila, ako jih ne bo znala pisati.

Po ti poti, gospoda moja! Pustite papir in črnilo pri tem vprašanju pri miru. Ako čutite potrebo prekljanja in klofutanja, vam tega nihče ne brani; toda prinesite na enquetto svoje dežnike in opravite to tam!

Ing. D. Gustinčič.

Došle knjige.

Jan Magiera, Ludność polska w Bośni. — Kraków 1912. Nakładem księgarni literackiej Karola Kwaśniewskiego.

Les Peintres Futuristes Italiens. — Exposition du lundi 5 au samedi 24 février 1912. — Paris.

Spisi Mišjčkovega Julčka. III. zv. — V Ljubljani 1911. — Last in založba „Društva za zgradbo Učiteljskega konvikta“. Natisnila „Učiteljska tiskarna“. — Cena vez. 1 K 50 vin., s pošto 16 vin. več.

Protokoll über die Verhandlungen des Parteitages der deutschen sozialdemokratischen Arbeiterpartei in Oesterreich. Abgehalten in Innsbruck vom 29. Oktober bis 2. November 1911. — Wien 1911. Verlag der Wiener Volksbuchhandlung Ignaz Brand & Co. — Preis K 1'20.

Ribičič Jožef, Kraljevstvo čebel. Mladinski spis. (Jan Legove mladinske knjižnice III. zvezek.) V Ljubljani 1912. Last in založba „Zveze avstr. jugosl. učit. društev“. Natisnila „Učit. tiskarna“. Cena 80 vin., s pošto 16 vin. več.

Gangl Engelbert, Zbrani spisi za mladino. II. zv.

Pripovedne pesmi. V Ljubljani 1912. Založba in tisk iste. Cena 1 K 50 h, s pošto 16 h več.

Dr. Karl Glaser, Der indische Student. Sonderabdruck aus „Zeitschrift d. Deutschen Morgenländischen Gesellschaft“. Bd. LXVI. Leipzig 1912, in Kommission bei F. A. Brockhaus. Str. 37.

Pugelj Milan, Brez zarje. V Ljubljani 1912. L. Schwentner. Cena broš. K 2'—, eleg. vez. K 3'—

Dr. Karl Slanc, Avstrijski Jugoslovani in morje. Predgovor napisal Vladimir Knaflič. — Politično-sociološke knjižnice 2. zvezek. — Založila Goriška Tiskarna A. Gabršček. Gorica 1912. — Cena 1 K. — Str. 106.

Dr. K. Ozvald, Srednješolska vzgoja. — Prosvetne knjižnice zvezek 63. — Založba ista. Gorica 1912. Cena K 1'60. — Str. 126.

Abditus, Socialni problemi. Eseji. — V Ljubljani 1912. Založil L. Schwentner. — Cena broš. K 3'60, eleg. vez. K 4'60. — Str. 234.

F. T. Marinetti, La bataille de Tripoli (26 octobre 1911) vécue et chantée par — — 21.me mille. Edizioni Futuriste di „Poesia“. Milano — Corso Venezia, 61. — 1912.

Anton Klodič-Sabladoski, Livško jezero. Epska pesem. V kom. zalogi Narodne Tiskarne v Gorici. Cena 2 K. — 1912. Str. 142.

